

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

**„DRUŠTVENI POLOŽAJ MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI –
STUDIJA SLUČAJA KANTON SARAJEVO“**

-MAGISTARSKI RAD-

Kandidat:

Džana Olovčić

Broj indeksa: 442/II-S

Mentor:

Doc. dr. Amer Osmić

Sarajevo, 2021. godine

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

**„DRUŠTVENI POLOŽAJ MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI –
STUDIJA SLUČAJA KANTON SARAJEVO“**

-MAGISTARSKI RAD-

Kandidat:

Džana Olovčić

Broj indeksa: 442/II-S

Mentor:

Doc. dr. Amer Osmić

Sarajevo, 2021. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijsko - metodološki okvir rada	2
2.2. Kategorijalno pojmovni aparat	3
2.3. Ciljevi istraživanja.....	7
2.4. Sistem hipoteza.....	8
2.4.1. Generalna hipoteza	8
2.5. Varijable i indikatori	8
2.6. Metode i tehnike istraživanja.....	8
2.7. Vremenska i prostorna dimenzija istraživanja.....	9
2.8. Kratko obrazloženje preliminarnog sadržaja rada po dijelovima i cjelinama	9
3. Mladi u Bosni i Hercegovini	10
4. Sociodemografska obilježja bosanskohercegovačke mladeži.....	26
4.2. Spol.....	26
4.3. Starost / dob	32
4.4. Obrazovanje	35
4.5. Aktivnost	43
4.6. Slobodno vrijeme.....	46
5. Umjesto zaključka.....	52
6. Literatura.....	54
7. Prilozi.....	56
9.1. Anketni upitnik sa procentima	56
Posveta	61
Biografija.....	62
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA.....	63

1. Uvod

Ovaj rad predstavlja našu ideju i želju da pokažemo da omladina u Bosni i Hercegovini nije izgubila posljednji tračak nade za perspektivom. Mnogi uspješni mladi ljudi u bosanskohercegovačkom društvu, koji su osnovali svoje biznise, postali magistri i doktori nauka, osnovali svoje porodice i žive sretno u ovoj zemlji, su nas motivirali da istražujemo i potakli naše nade da nije sve tako crno, te da postoje i oni koji žele nastaviti živjeti u svojoj domovini. Pored toga, željeli smo napraviti jednu kvalitetnu studiju čiji će krajnji podaci eventualno koristiti drugim studentima, profesorima, organizacijama, te svima onima koje zanima stvarni položaj mladih u Bosni i Hercegovini.

Očekujemo da ćemo ovim radom dobiti pregled stanja, tj. pregled aktuelne pozicije mladih u bosanskohercegovačkom društvu, sa posebnim osvrtom na Kanton Sarajevo. Ipak, želimo uzeti u obzir i čuti mišljenja naših sugrađana i sugrađanki iz drugih kantona, kao i iz Republike Srpske. Zanimaju nas stavovi svake osobe, bilo kojeg spola, etnije, starosti, vjerske pripadnosti ili seksualne orijentacije, koja želi dati svoj komentar o ovoj, za nas veoma značajnoj temi.

Rad je podijeljen na dva bazična poglavlja: „Mladi u Bosni i Hercegovini“, te „Sociodemografska obilježja bosanskohercegovačke mladeži“. Pored toga, rad sadrži uvod, teorijsko-metodološki okvir, zaključak i literaturu. U poglavlju „Mladi u Bosni i Hercegovini“ govorili smo o položaju omladine u ovoj zemlji općenito, te smo nastojali dotaći se svakog pitanja i problema s kojim se mladi u Bosni i Hercegovini svakodnevno susreću, kao što su obrazovni sistem, pronalazak posla, odlazak iz zemlje, položaj žena, itd. Poglavlje „Sociodemografska obilježja bosanskohercegovačke mladeži“ sadrži i odgovarajuća potpoglavlja, a to su starost, spol, obrazovanje, aktivnost i slobodno vrijeme. Kroz ovaj dio rada bazirali smo se na navedena potpoglavlja pojedinačno.

Također, u ova dva poglavlja utkali smo i naše istraživanje na možda neuobičajen način da ono nije zasebno poglavlje nego prati spoznaje dobivene analizom sadržaja, tj. rezultate istog. Istraživanje je, usljed epidemiološke situacije, provedeno online, te je trajalo od 14.6.2021, do 21.06.2021 godine, na ukupnom uzorku od 691 ispitanika.

2. Teorijsko - metodološki okvir rada

2.1. Problem i predmet istraživanja

Problem istraživanja ovog rada bit će mladi, odnosno njihov položaj u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, vodeći računa o sociodemografskim karakteristikama mladih ljudi. Osvrnut ćemo se na značenje ovih pojmova, kao i na popratne pojmove, te odnos stepena obrazovanja, spola, bračnog statusa, slobodnog vremena, te će se tako bolje razumijevati sam predmet istraživanja. Mladi imaju pravo biti informirani o svim pitanjima koja ih se tiču. Pored prava, mladi imaju i obaveze koje po Zakonu trebaju ispunjavati, kao što je npr. Aktivno djelovanje i doprinos njegovanju svojih, ali i društvenih vrijednosti i sposobnosti, kao i poštivanje i solidarnost prema drugima (Zakon o mladima FBiH, 2010). Rad sadrži važne elemente koji određuju razloge i potrebe analiziranja predmeta istraživanja, a u te elemente ubrajamo sociodemografske karakteristike koje smo prethodno naveli. Dakako da će se tretirati i vrlo društveno značajan sociološki fenomen u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, odnosno problem nezaposlenosti, kao veoma važan pojam za ovu temu, kojem je teško odrediti nedvosmisleni sadržaj, ali je činjenica da je ona kao društveno-ekonomski, socijalni i politički problem (sve)prisutna u mnogim državama, bez obzira na njihovu (ne)razvijenost.

Prema svemu navedenom, problemsko pitanje u ovom istraživanju glasi: **Kakav je društveni položaj mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu?**

Predmet istraživanja ovog magistarskog rada odnosit će se na društveni status mladih u Bosni i Hercegovini analizom tog položaja na području Kantona Sarajevo. Sve više mladih i visokoobrazovanih ljudi napušta domovinu u potrazi za boljom budućnosti, stoga ćemo se u ovom radu baviti i pitanjem marginalizacije mladih kako u svakodnevnom životu, tako i na tržištu rada. Pošto je predmet istraživanja u ovom istraživačkom podhvat u prilično širok, pogotovo u socioekonomskim karakteristikama, potrebno je prostorno suziti područje djelovanja. Tako je odabrana studija slučaja koja opravdava trenutne uslove i mogućnosti prikupljanja podataka. Pokušat će se doći do saznanja da li Vlada Kantona Sarajevo ima određenu strategiju po kojoj treba raditi i na osnovu koje bi se broj zaposlenih mladih povećao, te ako kao takva postoji, da li je ona funkcionalna.

2.2. Kategorijalno pojmovni aparat

MLADI/OMLADINA - Prema Zakonu o mladima Federacije Bosne i Hercegovine (2010) omladina ili mladi su osobe u životnoj dobi od navršениh 15 do 30 godina starosti. Svaka mlada osoba ima pravo na potporu i unapređivanje svog razvoja, kako bi postala odgovorna za sebe, ali i za druge pripadnike društva, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi (Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine, 2010).

U životu svakog pojedinca raspravlja se o mladosti kao važnom životnom razdoblju, još od antičkih vremena, ali mladi kao društvena grupa formirali su se tek u industrijskom dobu. Ovo doba je, kako je svima poznato, obilježilo omasovljenje obrazovanja, te porast potrebe za radnom snagom koja je kvalificirana. Sociologija promatra mlade kao posebnu društvenu grupu koju obilježava socijalna raslojenost koja je sukladna diferenciranosti društva, kojeg su mladi sastavni dio. Svim mladima je zajednička pripadnost određenoj starosnoj grupi, sa tendencijom podizanja starosne granice kojom se određuje sam omladinski status. Pored toga, zajedničke su i specifične pripisane karakteristike i društvena uloga koja je sukladna njima. Mladi su nedovoljno integrirani u društvo, a njihov je društveni status, u odnosu na starije, nepovoljniji. Zbog toga se smatra da mladi spadaju u najranjiviji dio populacije u savremenom društvu, jer je njihov status u prijelaznom periodu: nisu više zaštićeni kao djeca, ali nemaju sve olakšice koje imaju odrasli. Društvenu grupu mladih čine dvije skupine: u prvu grupu spadaju osobe do 18 godina, koje još uvijek imaju svu zaštitu i povlastice koje imaju djeca, dok drugu grupu čine punoljetne osobe, koje tada dobijaju sva prava, ali i odgovornost odraslih (Ilišin, 2002).

Prelazak u „svijet odraslih“ za mlade je sve teži, jer obrazovanje traje duže, a savremene tehnološke promjene su sve veće i traže radnu snagu koja je više fleksibilna i kvalificirana. Zbog toga se je ulazak u „svijet rada“ usporen, pa se samim tim i socioekonomsko osamostaljivanje odvija sporije, a to je razlog zašto su mladi sve duže ovisni o svojim roditeljima ili starateljima. Uzročno-posljedična veza sa ovim fenomenom jeste prolongiranje pri zasnivanju vlastite porodice (Ilišin, 2002).

NEZAPOSLENOST predstavlja stanje pojedinca u kojem on ne obavlja posao za koji redovito prima novčanu naknadu. Prema Musabegoviću, to je društvena pojava koja podrazumijeva da jedan dio radno sposobnog stanovništva nije u mogućnosti da se angažuje u nekoj djelatnosti, i da shodno tome doprinosi povećanju društvenog proizvoda, ali i da

učestvuje u njihovoj raspodjeli. Postoji mišljenje u praksi da je nemoguće postići stanje pune zaposlenosti (Musabegović, 2008).

Sa ekonomskog aspekta, nezaposlenost se ispoljava u velikim materijalnim gubicima, do kojih dolazi usljed nekorištenja znanja i ljudskog faktora. Ako društvo, koje ulaže sredstva u obrazovanje mladih, ne omogući zaposlenje po završetku samog školovanja, tada dolazi do velikih gubitaka. Sa jedne strane znanje zastarijeva, dok sa druge strane dolazi do odliva mozгова u inostranstvo radi potrage za boljim poslom. Sa sociološkog aspekta, nezaposlenost je kriva za veliku podjelu u društvu, a to je podjela na zaposlene i nezaposlene. Osobe koje su nezaposlene nisu u ravnopravnom položaju sa zaposlenim osobama, iako formalno pripadaju kategoriji aktivnog stanovništva. Pravo koje svaki čovjek ima, a koje mu je garantirano ustavom, je pravo na rad, te se ono zbog nezaposlenosti krši, zbog toga nezaposlena lica nisu i ne mogu biti izjednačena sa zaposlenim, niti materijalno niti društveno. Psihološko stajalište nezaposlenosti veoma je važno, jer se ono ispoljava kroz stanje besperspektivnosti i beznađa, te stvara nezadovoljstvo. Ovo stanje također demoralizuje mlade i školovane ljude. Ako je stanje u društvu tako da zapošljavanje u velikoj mjeri zavisi od sistema veza, nepotizma ili socijalnog statusa pojedinca, to je još više degradirajuće i djeluje demotivirajuće.

Zbog nezaposlenosti u državi najviše trpi ekonomija, zbog koje je privreda paralizirana. što je nivo ekonomske razvijenosti zemlje niži, nezaposlenost je samim tim više izražena. Kada je riječ o nerazvijenim zemljama, tu je stopa zaposlenosti veoma niska, jer veliki dio žena nije uključen u sistem podjele rada, dok muški dio stanovništva velikim dijelom nije u mogućnosti da se zaposli zbog privrede koja je slabo razvijena (Musabegović, 2008).

BRAIN DRAIN je pojam koji predstavlja poseban oblik migracija kojim se opisuje odlazak visokoobrazovane populacije stanovništva, intelektualaca i naučnika iz neke zemlje, popularno „odljev mozgovaa“. Najčešći razlozi su svakako preniske plate, nezaposlenost, radna nesigurnost, kao i nedovoljna uključenost države u poboljšanje uslova za naučne radove. Nezaposlenost je svakako među najvažnijim faktorima za odlazak iz zemlje (Prpić, 1989).

Ovaj pojam predstavlja poseban oblik migracija kojim se opisuje odlazak visokoobrazovane populacije stanovništva, intelektualaca i naučnika iz neke zemlje, popularno „odljev mozgovaa“. Postoje dva oblika ovog fenomena: prvi je preseljenje osobe iz jedne u drugu državu, dok drugi predstavlja više migracija jedne za drugom, gdje naučnici mijenjaju svoje mjesto boravka u inozemstvu. Različita su mišljenja i stavovi o uzrocima

ovog fenomena. Najčešći razlozi su svakako preniske plate, nezaposlenost, radna nesigurnost, kao i nedovoljna uključenost države u poboljšanje uslova za naučne radove. Nezaposlenost je svakako među najvažnijim faktorima za odlazak iz zemlje. Da bi se ovaj problem riješio, potrebno je razviti strategiju socioekonomskog razvoja, sa sljedećim elementima: reforma obrazovnog sistema, poboljšanje uslova za rad, povećanje plaća osobama za profesionalnim sposobnostima, te postizanje zadovoljavajućeg odnosa između izvora kapitala određene zemlje, njezine stope zaposlenosti i broja stanovnika. Prema profesorici Šverko, odljev mozgova je dinamična pojava u okviru koje su moguće promjene pod utjecajem socioekonomskih, kao i političkih prilika (Šverko, 1996).

Odljev mozgova se najčešće dešava iz nerazvijene u razvijenu zemlju. Novčani dobitak koji zemlje useljavanja dobijaju od dolaska visokoobrazovanog kadra je veći od onog koji te države daju nerazvijenim zemljama. Prema istraživanju iz 1990. godine, od 320 miliona stanovnika iz zapadne Evrope, 15 miliona su imigranti iz drugih zemalja. Zemlje koje imaju najveći procenat imigranata od cjelokupnog broja stanovnika su Švicarska, Belgija, Njemačka i Francuska. Postoje dvije grupe teorija o vanjskim migracijama. Prva grupa su ekonomske teorije migracija, u koje spadaju teorije mobilnosti radne snage, teorije odbijanja i privlačenja i konfliktni modeli migracija. Kad je riječ o teorijama mobilnosti radne snage, tu se uzrokom migracija smatraju razlike u stepenu privredne razvijenosti. Dakle, stepen razvijenosti jedne zemlje uslovljava mogućnost zapošljavanja. U teoriji odbijanja i privlačenja, smatraju različiti autori, navode se različiti faktori odbijanja matične zemlje, te privlačni faktori imigracijske zemlje. Na kraju, konfliktni modeli migracija smatraju da migracije zavise od socijalnih, političkih i ekonomskih nejednakosti. Druga grupa se bavi proučavanjem utjecaja migracije na društvene odnose migranata, i tu spada teorija životnog ciklusa. Ova teorija se zasniva na prijelomnim životnim događajima (školovanja, zapošljavanja, zasnivanja porodice, itd) koji čovjeka u određenom trenutku života mogu nagnati na preseljenje (Prpić, 1989).

OBRAZOVANJE je proces stjecanja znanja, vještina i navika, ali on uključuje i proces formiranja ličnosti o karakteru. Ovim pitanjem bave se razne naučne discipline: pedagogija, filozofija, sociologija, didaktika, pravo, ekonomija, politologija, itd. Emile Durkheim obrazovanje gleda kao djelatnost kojim se osigurava prenošenje općih normi i vrijednosti društva, ali i posebnih vještina, neophodnih za društvo izgrađeno na razvijenoj podjeli rada (Kukić, 2004).

Postoji stalna dilema o tome da li se pod pojmom obrazovanja podrazumijeva samo „proces stjecanja znanja, vještina i navika“ ili on uključuje i proces „formiranja ličnosti i karaktera“? Ta dva procesa su naizgled dvije posebne sfere koje imaju zajedničke tačke u kojima se prođimaju, ali one ne sprječavaju da ih se označi zasebno, jednu kao odgoj, a drugu kao obrazovanje. Ako ih se promatra kao dvije strane istog procesa, onda bi ih se moglo označiti jedinstvenim terminom, npr. odgoj, koji bi bilo moguće promatrati u njegovom širem i uđem značenju.

Sociologija obrazovanja je grana sociologije koja svoje metode primjenjuje na izučavanje obrazovanja. To je istovremeno i sociološka i pedagoška disciplina jer istrađuje načine na koje društvo utiče na obrazovanje, ali i obrnuti proces. Ova disciplina se bavi istrađivanjem međudnosa globalnog društva i obrazovanja, zatim međudnosa pojedinih društvenih sfera i obrazovanja, te istrađivanjem utjecaja funkcionalnog obrazovanja. Pored navedenog, bavi se i izučavanjem odnosa u institucijama i između institucija obrazovanja (Kukić, 2004).

DRUŠTVENA ULOGA predstavlja ponašanja koja se očekuju od osobe koja ima neki društveni položaj. Uloge mogu biti višestruke, a (skoro) svaka osoba ima više društvenih uloga, tj. Više očekivanih ponašanja (npr. Ťena mođe biti u isto vrijeme majka, supruga, sestra, zaposlenica, članica nekog društva ili organizacije, itd) Pojedinci trebaju svoje uloge obavljati u skladu sa sociološkim normama, tj. Na način koji je društveno prihvatljiv. Vrlo je vađno da se društvene uloge uče i preuzimaju u ranoj fazi socijalizacije djeteta, ali i odrasli mogu učiti nove uloge, kao i promijeniti postojeće (LzMK, 2020).

Svaki društveni položaj ima određeni niz nepisanih pravila, a koji proizlazi iz vrijednosnog sistema društvene strukture, i naziva se društvena uloga. Ona je vezana uz društveni položaj, (npr. društveni položaj ljekara podrazumijeva i društvenu ulogu ljekara). Veoma često se u društvu uočava značajna razlika između očekivane društvene uloge od one koja se dešava u stvarnosti. Društveni ugled pojedinca određen je njegovim društvenim položajem, ali i načinom na koji on obavlja svoju ulogu koja proizlazi iz tog položaja (LzMK, 2020).

SLOBODNO VRIJEME je ono vrijeme kojim čovjek raspolođe slobodno i kada se ne osjeća rastrzan među različitim obavezama. U toku slobodnog vremena, čovjek se nalazi izvan obaveza prema svojoj ličnosti i svog psiho-fizičkog zdravlja. Glavni sadrđaj samog slobodnog vremena predstavljaju odmor, zabava i razvoj ličnosti. Također, vađno je reći da je slobodno vrijeme ono vrijeme koje nam preostaje kada odbijemo radno vrijeme, vrijeme

psihofizičkih potreba (lična njega, san, hrana), vrijeme obavljanja kućnih poslova, te vrijeme obavljanja ostalih obaveza, kao što su briga o djeci, putovanja, sitni poslovi (Musabegović, 2008).

Različiti su načini i sredstva za korištenje slobodnog vremena, a i društva u dalekoj prošlosti su se trudila da ih obezbjede (stari Grci kroz olimpijske igre, Rimljani kroz cirkuske zabave, Španci kroz toreadorske igre, itd). Dva su osnovna oblika korištenja slobodnog vremena: pozitivni i negativni. Pozitivni se sastoji od aktivne i pasivne rekreacije. Aktivno korištenje slobodnog vremena podrazumijeva bavljenje sportom, umjetnošću ili naukom, dok pasivno samo promatranje drugih dok izvode neke od ovih aktivnosti. U današnje vrijeme veoma je aktuelno pitanje izbora aktivnosti kojim će se osoba baviti u svom slobodnom vremenu. U zemljama širom svijeta postoje i savjetovališta koja nude praktične savjete o ovoj temi, dok literatura tretira ovo pitanje u još širem spektru (Musabegović, 2008).

2.3. Ciljevi istraživanja

Krajnji društveni cilj ovog rada jeste spoznaja o položaju mladih u Bosni i Hercegovini. Ovaj rad će doći do detaljne analize o položaju mladih na području Kantona Sarajevo, koji se može, zbog karakteristike stanovništva u ovom Kantonu, projicirati na cijelu populaciju, odnosno na Bosnu i Hercegovinu. Odrediće se mjere na osnovu kojih se može uticati na smanjenje određenih problema, kao što je npr. braindrain, te će se bolje razumijeti zašto je važno da Kanton Sarajevo, a i Bosna i Hercegovina, ne budu područje koje mladi napuštaju. Također, društveni cilj ovog istraživanja koji bi mladima trebao biti veoma koristan jeste solidarnost i empatija prema onima koji su zbog svog statusa „nezaposlen/a“ na bilo koji način marginalizirani ili diskriminirani.

Znanstveni cilj ovog rada jeste prije svega znanstvena deskripcija, odnosno opisivanje problema položaja mladih u Bosni i Hercegovini analizom tog položaja na području Kantona Sarajevo, te znanstvena klasifikacija na osnovu sociodemografskih karakteristika mladih, te znanstveno objašnjenje, kojim ćemo dati određene upute kako djelovati na ovaj problem.

2.4. Sistem hipoteza

2.4.1. Generalna hipoteza

H1. Mladi u savremenom bosanskohercegovačkom društvu trpe razne vidove marginalizacije što indirektno dovodi do želje za napuštanjem zemlje.

- **H1.1.** Od stečene stručne spreme zavisi period traženja stalnog zaposlenja mlade osobe.
- **H1.2.** Žene teže steknu stalni radni odnos u profesiji za koju su se školovale.
- **H1.3.** Putem neformalnog obrazovanja mladi stiču adekvatna znanja, vještine i kompetencije koje u bh. društvu nisu dovoljno prepoznati pri zapošljavanju.

2.5. Varijable i indikatori

Za generalnu hipotezu koja glasi "*Mladi u savremenom bosanskohercegovačkom društvu trpe razne vidove marginalizacije što indirektno dovodi do želje za napuštanjem zemlje*", nezavisna varijabla je društveni položaj mladih u savremenom bosanskohercegovačkom društvu, a zavisna varijabla je želja za napuštanjem zemlje. Kao indikatore za nezavisnu varijablu uzimamo nezaposlenost mladih, prosječna mjesečna primanja, nivo obrazovanja. Dok zavisnu varijablu mjerimo pomoću osjećaja sigurnosti u mjestu prebivališta, mogućnosti zaposlenja, zadovoljstva obrazovnim i zdravstvenim sektorom te mjesečnih prihoda i rashoda.

2.6. Metode i tehnike istraživanja

Za potrebe istraživanja, odnosno provjeru postavljenih hipoteza i realizacije ciljeva istraživanja, u radu će biti korištene sljedeće metode i tehnike istraživanja:

1. Metod analize
2. Analiza sadržaja
3. Anketa

2.7. Vremenska i prostorna dimenzija istraživanja

Vremenska dimenzija istraživanja obuhvata period od mjeseca februara 2021. godine, do mjeseca juna 2021. godine.

Prostorna dimenzija istraživanja će obuhvaćati područje Kantona Sarajevo.

2.8. Kratko obrazloženje preliminarnog sadržaja rada po dijelovima i cjelinama

- 1. Teorijsko-metodološki okvir rada** - definiranje i obrazloženje problema i predmeta istraživanja, navođenje korištenih metoda, hipoteza, ciljeva, te prostorne i vremenske dimenzije istraživanja.
- 2. Pojam mladih** – pojam i definiranje mladih na generalnom nivou; detaljna obrada popratnih pojmova
- 3. Mladi u Kantonu Sarajevo** – shodno sociodemografskim karakteristikama;
- 4. Rezultati istraživanja** – prikaz najvažnijih rezultata istraživanja i analiza podataka.
- 5. Zaključna razmatranja** - sumiranje svih prethodnih poglavlja i osvrt na glavnu hipotezu; obrazloženje hipoteze, te da li je odbranjena.

3. Mladi u Bosni i Hercegovini

Kada je riječ o mladima u Bosni i Hercegovini, statistički podaci pokazuju da status ovog dijela populacije nije zadovoljavajući. Različita istraživanja prikazuju negativne stavove mladih o društvenoj situaciji, a u različitim aspektima društva se ne primijeti tendencija za poboljšanje situacije. U istraživanju koje smo proveli u okviru ovog rada učestvovala je 691 osoba, od čega 559 (80,9%) osoba ženskog, a 132 (19,1%) osobe muškog spola.

Tabela 1. Spol

	N	%
Ženski	559	80,9
Muški	132	19,1
UKUPNO	691	100

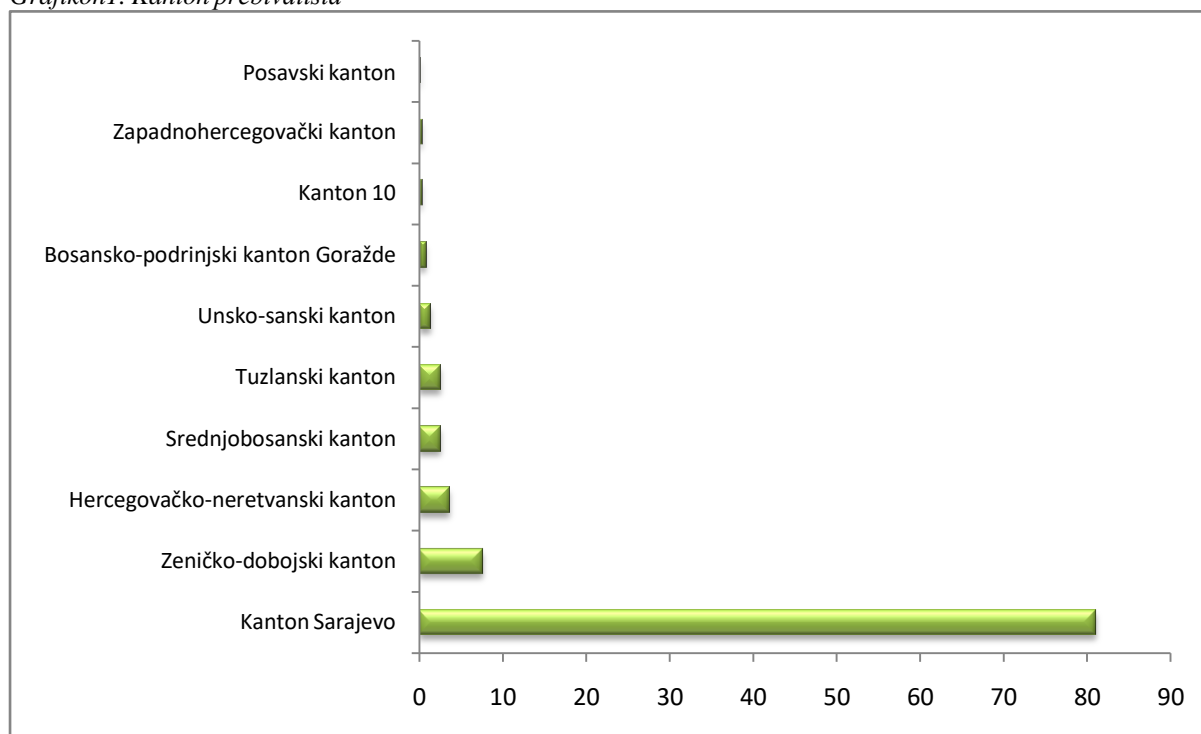
Njih 676 (97,8%) živi na području Federacije Bosne i Hercegovine, dok 15 ispitanih (2,2%) ima prebivalište na teritoriji Republike Srpske. Nijedan ispitanik nije sa područja Brčko Distrikta.

Tabela 2. Mjesto prebivališta

	N	%
Federacija BiH	676	97,8
Republika Srpska	15	2,2
Brčko Distrikt	0	0
UKUPNO	691	100

Kada govorimo o prebivalištu ispitanika, na pitanje o kantonima odgovorilo je 676 osoba. Važno je istaći da većina njih živi na području Kantona Sarajevo – njih 548 (81,1%), što je relevantno za ovu studiju slučaja. Broj osoba koje žive na području Zeničko-dobojskog kantona je 51 (7,5%). Iz Hercegovačko-neretvanskog kantona je 24 ispitanika (3,6%). Po 17 ispitanika (2,5%) dolazi iz Srednjobosanskog kantona te Tuzlanskog kantona. Broj ispitanika koji žive na području Unsko-sanskog kantona jeste 9 (1,3%) , 5 (0,7%) na području Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, i po 2 ispitanika (0,3%) iz Kantona 10 i iz Zapadnohercegovačkog kantona. Samo je jedan ispitanik iz Posavskog kantona (0,1%).

Grafikon 1. Kanton prebivališta

Veliki je postotak onih koji smatraju da je društveni status mladih u Bosni i Hercegovini nedovoljan (nezadovoljavajući) – čak 56,6% ispitanika, dok 21,7% ispitanika misli da je status ove društvene kategorije dovoljan, odnosno zadovoljavajući. Za 19,7% ispitanika društveni položaj mladih u ovoj zemlji je dobar, a za samo 1,9% ispitanika društveni položaj mladih je vrlo dobar. Samo jedan ispitanik, tačnije 0,1% smatra da je društveni položaj mladih u domovini odličan.

Tabela 3. Društveni status mladih u BiH

	N	%
Odličan	1	0,1
Vrlo dobar	13	1,9
Dobar	136	19,7
Dovoljan	150	21,7
Nedovoljan	391	56,6
UKUPNO	691	100

U anketi smo, na posljednjem pitanju („Ako ima nešto da smo zaboravili pitati, a Vi smatrate veoma važnim kada je riječ o položaju mladih u bosanskohercegovačkom društvu, molimo Vas navedite ovdje“) dali prostor ispitanicima, kako bi nam ukazali na eventualne

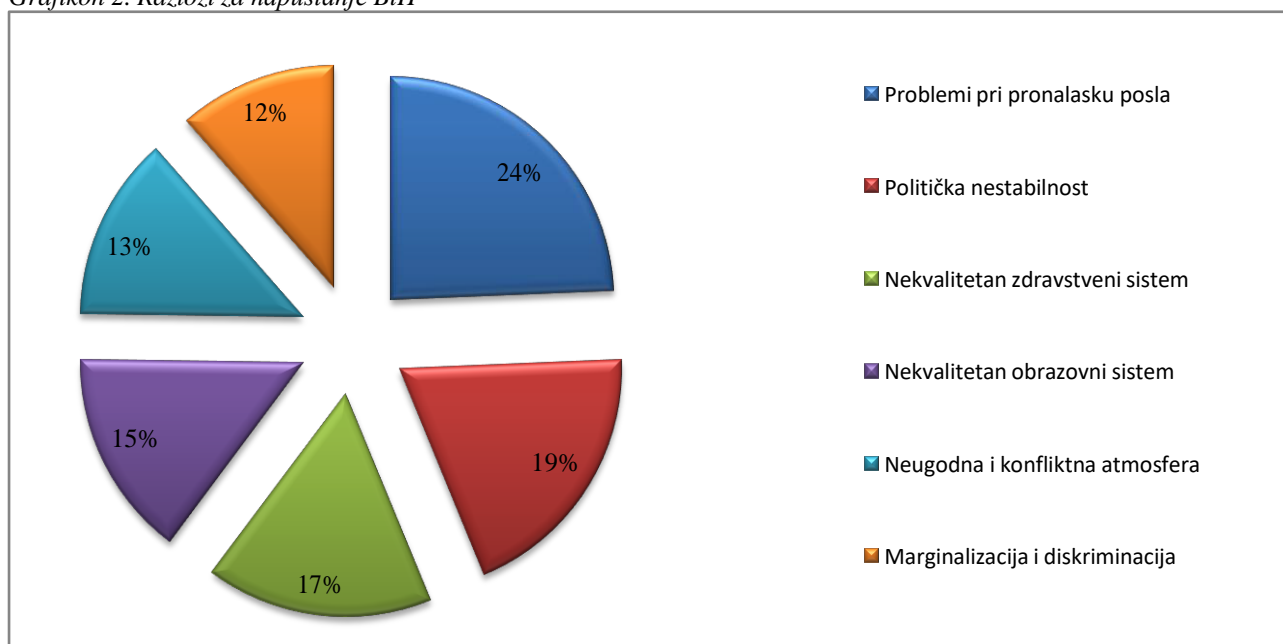
propuste ili izjasnili se o ovoj temi na svoj način. Trenska osoba u dobi od 34 godine, sa prebivalištem u Kantonu Sarajevo smatra da su korupcija, kao i „štela“, problemi koji utječu na sve društvene oblasti, kao i na sve nivoe društva. Ona takoĐer navodi da je zbog ovih problema sve drugo (kao što su nivo obrazovanja, znanja, iskustva, sposobnosti, itd.) predstavljeno kao manje važno. Ispitanica u dobi od 24 godine, takoĐer sa prebivalištem u Kantonu Sarajevo, kaže da mladi ne poznaju dovoljno zakone niti svoja (studentska i radnička) prava. Ona smatra da mladi idu linijom manjeg otpora samo da bi se mogli zaposliti. Jedan od ispitanika, muškarac u dobi od 55 godina, koji živi u Kantonu Sarajevo, smatra da su mladi nezainteresirani za uključivanje u društvene aktivnosti koje bi poboljšale situaciju, osim ako od toga nemaju direktan interes. Još jedna mlada ispitanica, dvadesettrogodišnjakinja iz Kantona Sarajevo, pita se šta se dešava sa položajem mladih u politici, te kaže kako mladi nisu zainteresirani da se uključe ili barem informiraju o političkoj situaciji. Kada bi to učinili, smatra ona, stvorili bi sebi bolji položaj i borbu za svoja prava, ali su previše pasivni i time sputavaju sami sebe.

Jedno od istraživanja koje analizira društveni položaj mladih u BiH je Studija o mladima u Bosni i Hercegovini iz 2014. godine, gdje se navodi da su mladi ljudi u toj zemlji svakodnevno i u svim aspektima marginalizirani. Naočigled društva dešava se kriza identiteta mladih, kao i pomjeranje granica vremenskog trajanja mladih, a što se ogleda u početku sazrijevanja, odluci za stupanje u brak, osnivanje porodice, itd. TakoĐer, brojke koje pokazuje Studija o mladima Bosna i Hercegovina iz 2018. i 2019. godine su porađavajuće. Naime, 60% mladih je nezaposleno, a jedan od pet ispitanika je duže od pet godina u bezuspješnoj potrazi za poslom. Više od pola ispitanika traže posao duže od dvije godine. Zanimljiva, ali i činjenica koja izaziva ljutnju jeste da 50% djece koja završe osnovnu školu, a potiču iz siromašnih porodica, ne pohađaju srednje škole i tako završavaju svoj obrazovni put. Uprkos činjenici da je bosanskohercegovačko društvo prošlo (i još uvijek prolazi) kroz proces poslijeratne tranzicije, pa ga samim tim ne zaobilaze psihička i fizička oboljenja ljudi, čak 10% djece nema zdravstveno osiguranje. Sve navedene stavke navode na mišljenje da mladi nastoje svojim djelovanjem (kroz nevladin sektor ili hobi, kao i političkim aktivizmom) doći do promjene. MeĐutim, u ovom društvu, to nađalost nije slučaj kod većine (Turčilo i ostali, 2019).

Zbog opšteg lošeg stanja u društvu, a koji uzrokuje visoka stopa nezaposlenosti, konfuzna politička scena, loš sistem obrazovanja, te manjak osjećaja sretne i zadovoljavajuće budućnosti, trend napuštanja Bosne i Hercegovine, odnosno odliv mozgova je u porastu.

Zemlju najviše napuštaju visokoobrazovani stručnjaci i perspektivni ljudi, koji pronalaze svoju sreću u razvijenim državama Evrope i svijeta. To je svakako pogubno za „zemlje odlaska“, u ovom slučaju za Bosnu i Hercegovinu, jer sa odlaskom mladog i stručnog kadra opada i potencijal društva. Na pitanje: „Koji je razlog/razlozi zbog kojih mladi sve češće iskazuju želju da napuste domovinu?“, a koje je bilo postavljeno u našoj anketi, 619 ispitanika (89,6%), od ukupno 691, za razlog uzimaju probleme pri pronalasku posla. Čak 494 ispitanika (71,5%) smatra da politička nestabilnost izaziva želju za napuštanjem Bosne i Hercegovine, zatim nekvalitetan zdravstveni sistem (418 ispitanika, odnosno 60,5%), nekvalitetan obrazovni sistem (381 ispitanik, tj. 55,1%), neugodna i konfliktna atmosfera (338 ispitanika, odnosno 48,9%), dok je marginalizaciju i diskriminaciju kao razlog za napuštanje zemlje odabralo 292 ispitanika (42,3%). U ovom pitanju ispitanici su imali mogućnost odabira više odgovora.

Grafikon 2. Razlozi za napuštanje BiH

Jedan od ispitanika, dvadesetpetogodišnji muškarac, visokoobrazovan, ali nezaposlen, sa područja Kantona Sarajevo, smatra da su politička nestabilnost, etno-nacionalistička politika, mahanje nacionalnim zastavama, kao i nacionalne tenzije i bahatost političara, te konstantno vraćanje u prošlost, razlog odlaska mladih iz Bosne i Hercegovine. Tridesetšestogodišnja ispitanica, sa visokom stručnom spremom i prebivalištem u Kantonu Sarajevo, podijelila je svoje iskustvo u našoj anketi, a odlučili smo da ga prenesemo u cijelosti: „Smatram da je moć u znanju i vjerujem da će u budućnosti to biti jedino važno pri zaposlenju mladih. Iz ličnog iskustva mogu reći da sam godinama bila nezaposlena zato što

nisam bila podobna i nisam imala vezu za dobijanje posla. Kao neko ko je diplomirao i magistrirao na Prirodno-matematičkom fakultetu, sa prosječnom ocjenom 9,89 bila sam razočarana i čak planirala odlazak iz svoje države. Na kraju, nakon 6 godina ipak je prepoznato moje znanje i stručnost, i danas sam stalno zaposlena u svojoj struci. Također vjerujem da će se obrazovni sistem promijeniti u smislu poticanja nadarenih učenika i studenata (koji su potpuno zanemareni), ali i što se tiče plana i programa koji je preopširan i predstavlja šumu podataka u kojoj se djeca obično izgube. Mislim da se mladi trebaju i moraju više boriti za svoja prava, izlaziti na izbore, dići svoj glas nezadovoljstva jer su oni naša budućnost“. Jedna od ispitanica, pedesetogodišnja žena, samozaposlena sa srednjom stručnom spremom, koja živi u Kantonu Sarajevo, smatra da se mladi trebaju uvezati i pomoći sami sebi, te tražiti svoja prava i mijenjati društveni status, a ne otići iz zemlje i ostaviti sve kako jeste.

Globalni izvještaj o konkurentnosti svjetskog ekonomskog foruma za 2010. godinu iznio je zabrinjavajući podatak, a to je da se Bosna i Hercegovina u kategoriji „odliva mozgova“ nalazi na 131. mjestu od 133 zemlje. Ovo se naročito odnosilo na visokoobrazovane ljude, magistre i doktore nauka. Također, značajno je naglasiti da su mnoga istraživanja pokazala da mladi ljudi, kada bi imali jednake uslove za život, školovanje i rad, ne bi napuštali svoju domovinu. Stručnjaci već godinama upozoravaju na ovaj problem, ali nije učinjeno ništa kako bi se odliv mozgova spriječio. Kako raste brojka onih koji su napustili zemlju, a opada stopa nataliteta, dolazi do „starenja društva“. Prema popisu stanovništva iz 1971. godine, 34,4% od ukupnog stanovništva činili su mladi ljudi, dok posljednji popis iz 2013. godine pokazuje da se ta brojka upola smanjila – sada mladi čine 15,4% od ukupnog stanovništva. Kada govorimo o dobnoj grupi kojoj pripadaju najstariji članovi društva, na popisu stanovništva iz 1971. godine zabilježen je procenat od 4,7% od ukupnog stanovništva, a koji se na popisu iz 2013. godine utrostručio, tj. iznosi 14,2%. Od 2013. do 2016. godine rođeno je 23 hiljade beba manje nego što je umrlih osoba. Ovakvi statistički podaci za malu državu kakva je Bosna i Hercegovina ne bi smjeli biti olako shvaćeni, te nikako ne mogu predstavljati ogledalo sretne budućnosti. Činjenica jeste da mladi ljudi odlaze i iz drugih, razvijenijih zemalja, iako u svojim domovinama imaju dobre uslove za život. Razlog tome jeste potraga za još boljim uslovima kako bi što uspješnije ostvarili različite potrebe i želje. Međutim, u Bosni i Hercegovini mladi skoro da nemaju nikakve uslove za zaposlenje i osnivanje porodice. Pored toga, vlasti već decenijama nameću neugodnu i konfliktnu atmosferu, punu podjela, strahova, marginaliziranja, diskriminacije i u

krajnjoj liniji, mrtnje. Pored činjenice da nemaju iste uslove kao njihovi vršnjaci u stabilnim zemljama (kvalitetan obrazovni sistem, mogućnost zaposlenja i socijalnu sigurnost), upravo je politički ambijent jedan od glavnih i najvećih razloga za gnjev mladih prema trenutnom stanju u državi (Tiga i ostali, 2014).

Veliki problem u bosanskohercegovačkom društvu jeste problem nezaposlenosti mladih. Podaci iz 2013. godine kojima raspolaže Svjetska banka pokazuju da nezaposlenost mladih u ovom društvu dostiže vertoglavih 58%, a skoro je pola onih koji svoj posao pokušavaju pronaći po prvi put u životu. Godina 2014. pokazuje i gore rezultate od navedenih, a stopa nezaposlenosti mladih u državi je „četiri puta veća“ od stope nezaposlenosti u zemljama Evropske unije. Ono što je sigurno doprinijelo visokoj stopi nezaposlenosti jeste privatizacija brojnih preduzeća, koja su bila priznata i na svjetskom tržištu, a u kojima je bilo uposleno stotine hiljada radnika, među kojima i mladi, obrazovani ljudi. Sve do sada navedeno može se prenijeti i na brojke učenika upisanih u osnovnim školama. U školsku 2016./2017. godinu upisano je 287,694 učenika, što je za polovinu manje od broja Đaka koji su upisivali osnovne škole prije trideset godina. Ujedinjene nacije procjenjuju da će se broj stanovnika u Bosni i Hercegovini do polovine 21. stoljeća, u poređenju sa brojem stanovnika iz 2015. godine, smanjiti za čak 20%. Učešće mladih bi, prema ovim procjenama, mogao opasti za 4% u odnosu na procenete koje pokazuje popis stanovništva iz 2013. godine. Postotak osoba koje imaju preko 60 godina bi istovremeno mogao rasti i doseći 40%. Svi podaci, među kojima je niska stopa nataliteta, odlazak mladih ljudi iz zemlje te činjenica da bosanskohercegovačko društvo postaje „društvo starih“, već sada pokazuju na negativne socijalno-ekonomske posljedice, ali možemo sa sigurnošću reći da će se i u budućnosti odraziti na sve postojeće aspekte društva (Turčilo i ostali, 2019).

Zdrava i razvijena društva vode računa o mladim naraštajima te nastoje pružiti ugodnu atmosferu u kojoj se mladi ljudi osjećaju kao da ništa nije vrjednije od njihove sigurnosti i zadovoljstva. Zbog toga nastoje kroz razvijene obrazovne, zdravstvene, ekonomske i druge sisteme sačuvati mlađe generacije u svojim domovinama. Sa druge strane, društva koja su nerazvijena i nemarna ne brinu o ovom problemu, i ne bave se pitanjem odlaska obrazovanog kadra u druge sredine, te je lako primijetiti marginalizaciju mladih u svakom pogledu. Ono što svakako jako utiče na mlađu bosanskohercegovačku populaciju jeste „kriza domaćeg sistema porodice“. Ovaj fenomen predstavlja otvaranje porodice prema različitim mrežama i ustanovama u društvu, a koje se bave socijalizacijom ličnosti, upravljanjem sistema vrijednosti, itd, te postaje sve više izražen u ovom društvu. To znači da su odnosi unutar

porodice redefinirani (odnos između roditelja i djece, odnos među bračnim partnerima, itd), a to se najbolje može vidjeti kroz broj samohranih roditelja, razvoda brakova te vanbračnih zajednica. Međutim, društvo u kojem živimo i o kojem govorimo nije dovoljno razvijeno da bi spremno preuzelo na sebe sve obaveze i uloge za koje je prvobitno zadužena porodica, kao što su sama socijalizacija ličnosti, socijalno i ekonomsko zbrinjavanje djece, itd.

Dvadesetogodišnja ispitanica, nezaposlena sa srednjom stručnom spremom, i prebivalištem u Kantonu Sarajevo, smatra da se najčešće u porodici, ali i u društvu, dešava loš utjecaj starijih kroz odrastanje, omalovažavanje i ponižavanje, što dovodi do razbijanja samopouzdanja. Ipak, ono što je zanimljivo jeste da jedan naš ispitanik, dvadesetčetverogodišnji mladić iz Kantona Sarajevo smatra da je prisutan izrazito veći pritisak na mlade, kao i očekivanja od roditelja, nego što je bio slučaj sa starijim generacijama.

Sve što djeca zbog različitih okolnosti ne mogu naučiti u porodici ili određenoj instituciji, često nadomjesto vršnjaci i ulica, nažalost najčešće na negativan način. Zbog toga moramo naglasiti da su transformacije porodica u razvijenim društvima i zemljama daleko od onoga što pruža Bosna i Hercegovina. Usljed povećanog uličnog, porodičnog i vršnjačkog nasilja, kao i kolapsa sistema vrijednosti, možemo primijetiti da se transformacija porodice iz tradicionalne u postmodernističku očekuje preko noći, što svakako nije moguće (Turčilo i ostali, 2019).

Iako je Bosna i Hercegovina pogodna zemlja za život u ruralnim područjima, sve je manje porodica, a posebno mladih osoba koje se odlučuju za takav način života. Mnoštvo je prednosti koje nudi život u ruralnim dijelovima, a koje je potrebno aktivirati i tako privući ljude da svoj život izgrade pod tim okolnostima. Kroz historiju je poznata činjenica da ruralna područja bilježe višu stopu nataliteta od urbanih. Uprkos tome da je država Bosna i Hercegovina zemlja sa prirodnim karakteristikama koje mogu pozitivno utjecati na razvoj poljoprivrede, od 31% stanovništva koje se bavi ovom privrednom granom, samo 4,8% plasira svoje proizvode na domaće tržište. Učešće poljoprivrede u BDP-u zemlje je palo sa 14% na samo 8%, što je također tužno i apsurdno.

Bosna i Hercegovina bi, kao i ostala društva koja teže ka stabilnoj biološkoj reprodukciji, svakako trebala izraditi dobru javnu politiku koja će promovirati zdravi natalitet. Svaka politika koja poziva na odvojenost umjesto na koheziju društva je u najmanju ruku pogrešna, a njeni rezultati diskriminirajući. Kako bi se sprovela pozitivna politika, potrebno je

napraviti nekoliko poteza kao što su osiguranje mladih bračnih parova kroz različite vrste subvencioniranja i poticaja (za rješavanje stambenih i pitanja zapošljivosti, isl), zatim podržavanje i zaštita trudnica, što se ogleda u garantovanom zaposlenju tijekom same trudnoće i porodiljnog odsustva, kao i odgovarajuća finansijska pomoć, po ugledu na skandinavske zemlje. Potrebno je osigurati i socijalnu zaštitu djeci predškolskog i školskog uzrasta, te davati posebne vrste poticaja (u vidu poreskih olakšica ili drugih socijalnih beneficija) onim bračnim parovima i porodicama u kojima je više djece. Ono na čemu naše društvo mora ponajviše poraditi jeste revitalizacija društvene uloge porodice, kroz edukaciju i socijalizaciju ličnosti, kako bi se djeci obezbjedilo što kvalitetnije odrastanje. Razvijena društva u kojima nema nikakvih podjela, veoma cijene svoj mladi i obrazovani kadar, te nastoje svim silama omogućiti im kvalitetan život u njihovim matičnim zemljama. Bosna i Hercegovina nažalost nije jedna od njih, a to dokazuje mnoštvo primjera, uključujući i činjenicu da vladajuće strukture ne čine gotovo ništa kako bi se mladim Bosancima i Hercegovcima omogućio život bez neželjenih situacija, te kako bi ih se što više ohrabrilo da koračaju prema naprijed (Turčilo i ostali, 2019).

Problem koji obuhvata nezaposlenost mladih ljudi, koji su ujedno i socijalno isključeni, je veliki, pogotovo za bosanskohercegovačku privredu koja je krhka kao kula od karata. Posljednjih godina, a naročito od 2010. do 2012. godine primjećuje se trend porasta nezaposlenosti mladih u Bosni i Hercegovini. Vrhunac ovog negativnog trenda po zemlju dogodio se 2012. godine, kada je on iznosio 63%, te se Bosna i Hercegovina prema ovom parametru svrstava u najgore evropske zemlje. Brojevi pokazuju da je situacija nepovoljnija za žene, međutim ovim valom pogođeni su i muškarci, među kojima je stopa nezaposlenosti primjetno povećana. Rezultati provedenog istraživanja ne pokazuju takve trendove. Od 691 ispitanika, 279 (40,4%) je zaposleno sa punim radnim vremenom, a 249 (36%) je studenata. Nezaposlenih je 68 ispitanika (9,8%), učenika je 32 (4,6%), dok je samozaposleno 23 njih (3,3%). Broj ispitanika koji obavljaju povremene poslove je 15 (2,2%), a isti taj broj ispitanika obavlja rad na pola radnog vremena. Samo je 10 (1,4%) ispitanika koji prolaze kroz stručno usavršavanje.

Tabela 4. Šta trenutno radite?

	N	%
Rad na puno radno vrijeme	279	40,4
Rad na pola radnog vremena	15	2,2
Obavljam povremene poslove	15	2,2
Prolazim stručno usavršavanje	10	1,4
Samozaposlen/a	23	3,3
Nezaposlen/a	68	9,8
Student/ica	249	36
Učenik/ica	32	4,6
UKUPNO	691	100

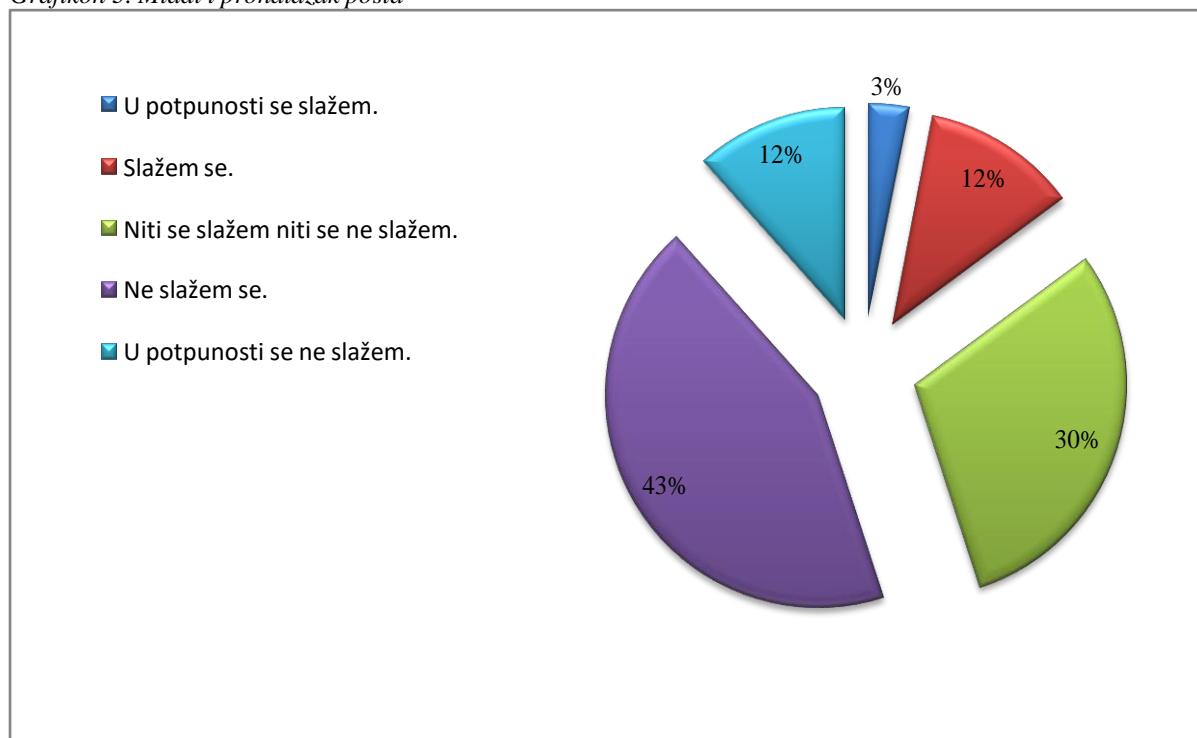
U 2013. godini desilo se blago poboljšanje situacije, jer je stopa nezaposlenosti mladih ljudi, u poređenju sa 2012. godinom, pala za 4,7%. Treba naglasiti i da je Kanton Sarajevo kanton sa najvišom stopom zaposlenosti, od 33,7%, i sa najnižom stopom nezaposlenosti, od 34,5%. Prati ga Banjalučka regija sa stopom nezaposlenosti od 30,0%. U državi kakva je Bosna i Hercegovina postoji trend u kojem veliki broj mladih upisuju visokoobrazovne ustanove kako ne bi izgubili socijalne naknade, kakva je npr. penzija za djecu poginulih vojnika. Ova i njoj slične specifičnosti tržišta rada u ovoj zemlji stvaraju određenu vrstu poticaja kada je riječ o pomjeranju starosne granice za mlade na 30 godina, te se traži nova ili posebna vrsta obrazovanja za ovu grupu mladih. Osobe koje ne pripadaju nijednoj obrazovnoj strukturi, niti su zaposlene, najčešće budu socijalno isključene, smatraju politike na tržištu rada. Također, kada je riječ o starosnoj grupi od 15 do 25 godina, u 2013. godini je samo 14% njih bilo zaposleno. Ostalih 86% osoba je nezaposleno, njih 58% je u procesu stjecanja formalnog obrazovanja, a možemo reći da je veliki postotak onih koji se formalno ne obrazuju – čak 28% njih. U slučaju da se starosna granica poveća na 30 godina, tada bi se i trend promijenio u očekivanom smjeru, a to bi značilo da se procenat zaposlenih povećava na 22%, te da opada procenat nezaposlenih osoba koji su u procesu stjecanja obrazovanja na 45%. Procenat osoba koje nisu niti zaposlene, niti se formalno obrazuju, viši je za skupinu osoba koje imaju od 15 do 30 godina, te on sada iznosi 33%. U odnosu na druge evropske zemlje, Bosna i Hercegovina je, prema ovom faktoru, najgora (Halilbašić i ostali, 2015).

Ako se vratimo na problem nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini, važno je spomenuti da je ona rezultat pogrešnog provođenja ekonomske tranzicije, odnosno načina na koji se reformira privredni sistem u ovoj zemlji. Mnogi smatraju da se iz ovog primjera može naučiti kako to ne treba raditi. U prilog ovoj tezi svakako ide i neadekvatan, odnosno zastarjeli sadržaj u obrazovnom sistemu, u odnosu na razvijene zemlje. Poređenja radi, u zemlje

Evropske unije je u 2012. godini osigurano osam milijardi eura kao poticaj pri zapošljavanju mladih ljudi, dok je u Bosni i Hercegovini (u oba entiteta, i Distriktu Brčko) u periodu od 2007. do 2010. godine, za ovo pitanje izdvojeno samo 14 miliona konvertibilnih maraka, odnosno 7 miliona eura. Ovaj iznos čini 0,05% ukupnih budžetskih sredstava, a u prosjeku bi značilo da su se po osobi izdvojile dvije konvertibilne marke. Također, samo 10% općina u ovoj zemlji ima službenika zaduženog za mlade, a 47% općina ima strategiju koja se odnosi na mlade, a ni te postojeće strategije se nažalost jako slabo ili nikako ne provode (Turčilo i ostali, 2019).

Na konstataciju iz istraživanja, da su: „Mladi koji su završili fakultet brže pronalaze posao od onih koji nisu“, dobili smo odgovore. 300 ispitanih (43,4%) se ne slaže sa ovom tezom, a 208 njih (30,1%) se niti slaže, niti ne slaže. 82 ispitanika (11,9%) se slaže sa ovom izjavom, dok se 80 (11,6%) ispitanika u potpunosti ne slaže. Mali je broj onih koji se u potpunosti slažu sa navedenom tezom, njih 21 (3%). Možemo zaključiti da je, prema mišljenju većine ispitanika, fakultetska diploma nažalost sve manje važna pri zapošljavanju, a da veću ulogu igraju neki drugi faktori.

Grafikon 3. Mladi i pronalazak posla

Prema Ustavu Bosne i Hercegovine kao najvažnijem državnom dokumentu i zakonu, entiteti imaju najviše nadležnosti kada je u pitanju sektor rada i zapošljavanja. Ne postoji zakon koji se bavi ovim pitanjem, a koji je na nivou same države. Za minimalne nadležnosti koje se tiču sektora rada nazočno je Ministarstvo za civilne poslove Bosne i Hercegovine. Na nivou ove zemlje nema ni zakona o radu, već ovakav zakon postoji na nivou entiteta i kantona, tačnije na nivou pet od ukupno deset kantona. Također, na državnom nivou ne postoji ni zakon o zapošljavanju. Zbog ovakvih konfuznih podjela, na nivou države postoji vrlo mala ili nikakva nadležnost oko pitanja koja su vezana za zapošljavanje mladih i za sektor rada. Agencija za rad i zapošljavanje BiH je druga institucija koja se bavi ovim pitanjima, a koja postoji na nivou države. Njena primarna funkcija jeste koordinacija i međunarodno zastupanje, ali su funkcije ove Agencije ograničene (u pogledu zapošljavanja) na koordinaciju sa entitetskim vlastima, kao i sa institucijama zapošljavanja u vezi sa projektima za zapošljavanje. Kapaciteti ove Agencije su veoma ograničeni, barem kada je u pitanju nadzor i implementacija konvencija i međunarodnih standarda u oblasti rada i zapošljivosti u Bosni i Hercegovini, a razlog tome jesu mnogobrojne podjele i konfuzni sistem vlasti. Zbog svega ovoga možemo reći da, obzirom da administrativni nivo ove zemlje nema nadležnosti za donošenje zakona iz oblasti rada i zapošljavanja, ne postoje jedinstveni radni standardi, kao ni politike zapošljavanja za Bosnu i Hercegovinu. Agencija za rad i zapošljavanje BiH, kao i Ministarstvo civilnih poslova BiH, čiji su kapaciteti za nadležnost ograničeni, ne mogu značajnije uticati na trenutnu situaciju sa ovim problemom. Kada govorimo o Federaciji BiH i njenih 10 kantona, ovaj dio zemlje ima nadležnosti za segment rada i zapošljavanja, a ovim pitanjima bavi se Federalno ministarstvo rada i socijalne politike. Na kantonalnom nivou ova je nadležnost povjerena nadležnim kantonalnim ministarstvima. Godine 2010. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine je u julu mjesecu usvojilo Strategiju zapošljavanja u BiH, za period od 2010. do 2014. godine, a čiji su glavni ciljevi bili: godišnje povećanje ukupne stope zaposlenosti za 2% godišnje, smanjenje nezaposlenosti mladih na 30% do 2014. godine, te povećanje stope zaposlenosti žena za 2,5%. Mnoge su strateške mjere predviđene kako bi se ostvarili ovi ciljevi, a neke od mjera su poboljšanje poslovnog ambijenta, podrška malim i srednjim preduzećima, jačanje socijalnog dijaloga, smanjenje nezaposlenosti u neformalnom sektoru, itd. Također, ovom strategijom se predviđalo da su, za implementaciju, finansiranje i nadzor ovih strateških mjera, nadležni entitetski organi, te organi Brčko Distrikta. To znači da su entitetski organi bili zaduženi za sprovođenje ovih strateških ciljeva i mjera (Analiza politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini, 2013).

Kantonalne službe za zapošljavanje funkcioniraju u skladu sa klasičnim modelom organizacije javnih ustanova, a svaka od njih ima upravni odbor, direktore, administrativne radnike i pomoćno osoblje. U kantonalnim službama za zapošljavanje je zaposlena 541. osoba, a oko 281. zaposlenih u svim službama neposredno radi sa oko 386.09. nezaposlenih lica. To znači da na svakog zaposlenog u službama za zapošljavanje u prosjeku dolazi više od 1300 nezaposlenih lica. Da je rad biroa za zapošljavanje i njihova primarna funkcija posredništva i savjetovanja u zapošljavanju ispod svakog standarda dokazuje i činjenica da, prema standardima Evropske Unije, na svakih 300 nezaposlenih lica treba da bude obezbijeđen jedan zaposleni u birou, kako bi se nezaposlenima pružila adekvatna pomoć u traženju posla.

Prema ovim podacima, jedan službenik biroa u prosjeku može po satu primiti 5 do 6 nezaposlenih osoba, te svakoj od njih posvetiti 11 minuta vremena, što je apsolutno nedovoljno. Nezaposlena lica ne dolaze u ravnomjerno raspoređenim vremenskim periodima, tako da je u situaciji praksa sigurno još gora, jer se osobama ne može posvetiti ni minimum potrebnog vremena. Svakako je poseban problem i dolazak velikog broja osoba koje se samo žele prijaviti na zdravstveno ili penziono osiguranje, te i oni zahtijevaju da im se posveti određena pažnja i vrijeme (Analiza politika zapošljavanja u Bosni i Hercegovini, 2013).

Ako se vratimo na lošu ili nikakvu organizaciju subvencioniranja pri zapošljavanju mladih i pripravnika u Bosni i Hercegovini, neizbježno je spomenuti još jednu negativnu stranu ovog problema. Naime, osim što mladi ljudi nemaju sam poticaj za zapošljavanje ili pokretanje vlastitog biznisa, dešava se da usljed nedostatka ili gubitka zaposlenja, često krenu stranputicom, odnosno putem kriminala. Također, ovaj problem može jako uticati na mentalno zdravlje mlade osobe, pa se tako može dogoditi gubitak samopouzdanja, pasivnost, depresija, itd. Ipak, važno je naglasiti da su proteklih godina izdvojena određena sredstva iz entitetskih budžeta, kako bi se izvršio poticaj zapošljavanja mladih. Na takve konkurse apliciralo je nekoliko stotina poslodavaca, a polovina njih je ispunjavala uslove za subvencioniranje, te su dobili sredstva kojim su registrirali firme, ispunili biznis planove, uredili poslovne prostore, isl (Tiga i ostali, 2014).

Godine 2011. usvojena je „Strategija učenja o poduzetništvu u obrazovnim sistemima Bosne i Hercegovine za period 2012-2015“, kojom je bilo predviđeno učenje o poduzetništvu, te uvođenje ove teme u nastavne planove i programe, a po uzoru na evropske obrazovne sisteme. Međutim, mladi ljudi sve više napuštaju ovu zemlju, a veliki problemi kao što je

nezaposlenost mladih, nisu riješeni, uprkos formalnom postojanju ove strategije. Zbog toga nije toliko čudno da Bosna i Hercegovina, od države koja je prije posljednjeg rata bila srednje razvijeno društvo, danas spada u najnerazvijenija društva, te bilježi veoma visoke stope nezaposlenosti i siromaštva.

Porajavajuća činjenica bosanskohercegovačkog društva jeste i aparthejd u obrazovnom sistemu, koji vidimo na primjeru „dvije škole pod jednim krovom“, a podrazumijeva se da bi obrazovni sistem trebao biti primjer kohezije i sklada. Na navedenom primjeru vidimo etničku i vjersku diskriminaciju i podjele, te je učenicima onemogućeno školovanje na maternjem jeziku. Za multietničko društvo kakvo je bosanskohercegovačko, ovakva praksa je veoma loša i ne može donijeti svijetlu budućnost. Također, dešava se tendencija aktuelnih političkih struktura za prisvajanje određenih dijelova Bosne i Hercegovine, npr. da Republika Srpska pripada samo srpskom dijelu stanovništva, kantoni gdje hrvatsko stanovništvo čine većinu pripadaju samo njima, a oni dijelovi zemlje gdje su većina Bošnjaci pripadaju samo tom narodu. Ta tendencija je svakako pogrešna i vrlo je važno izbjegavati bilo kakvu vrstu podjela, naročito kad su u pitanju mlađi naraštaji. Mnoga istraživanja koja su provedena na tlu Bosne i Hercegovine pokazuju da je stopa mita i korupcije u gotovo svim nivoima vlasti i aspektima društva veoma visoka. Već je navedeno da je u ovom društvu prosječnost osobina koja se preferira, ali je značajno spomenuti trpljenje, šutnju i toleranciju prema različitim vrstama poniženja, dok se insistiranje na odgovornosti, marljivosti, kvaliteti i moralnim odlikama stavlja u drugi plan. To je još jedan od razloga zašto je važno raditi na promjeni mentalnog sklopa ovog društva (Tiga i ostali, 2014).

U sociologiji je porodica prepoznata kao primarna zajednica u kojoj počinje socijalizacija svake mlade osobe. Kroz ovo poglavlje već je spomenuta porodica i njena revitalizacija, no potrebno je spomenuti i statističke podatke koji se vežu za Sarajevski kanton, a koji su zabilježeni na posljednjem Popisu stanovništva. Tipovi porodica u Kantonu Sarajevo su različiti. Ukupno je 119.384 porodica. Bračnih parova bez djece je 28.965, a vanbračnih parova bez djece je 1.253. Znatno je veći broj bračnih parova sa djecom, njih 65.251, dok je vanbračnih parova sa djecom 1.016. Porodica koje čine majke sa djecom je 19.215, a porodica koje čine očevi sa djecom je 3.684. Ukupno je 178 porodica u kojima djeca imaju od 15 do 17 godina, a 280 je onih porodica gdje djeca pripadaju starosnoj grupi od 18 do 24 godine (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

Socijalno isključenje mladih predstavlja veliki problem u Bosni i Hercegovini, a ono se može prepoznati u različitim oblicima, kao što su neisplaćene plaće, minimalne plaće i nezaposlenost. Smatra se da je pojedinac socijalno isključen ako on ili ona ne sudjeluje u ključnim aktivnostima društva u kojem živi. Neki autori su sljedećeg mišljenja: ako je osoba isključena iz društva, obrazovnih institucija ili aktivnosti, vjerovatnoća da će takve osobe ostati nezaposlene je veća, a kada je osoba nezaposlena, njen životni standard je sve niži i ona postaje sve više isključena iz učestvovanja u potrošnji, kao i u drugim aspektima socijalnog života. Ovakva atmosfera ne samo da utiče na pojedinca, nego i na cijelu grupu i zajednicu. To znači da, ukoliko socijalna isključenost postoji u jednom aspektu, zasigurno će biti povezana i sa drugim. Kroz anketu smo postavili tezu da je: „Socijalna isključenost proces pri kojim se određene osobe odguruju na samu ivicu društva, te ih se iz različitih razloga, sprječava da učestvuju u društvu. Smatrate li za sebe da ste socijalno isključeni u bosanskohercegovačkom društvu?“

379 ispitanika (54,8%) odgovorilo je da ne smatra sebe socijalno isključenim, njih 158 (22,9%) ne zna, dok 154 ispitanika (22,3%) smatra sebe socijalno isključenim u bosanskohercegovačkom društvu. Rekli bismo da su ovakvi podaci gotovo pa zadovoljavajući, obzirom da je za sve ljude, a naročito za mlade, veoma važno da budu integrirani u društvo.

Tabela 5. Socijalna isključenost

	N	%
Da	154	22,3
Ne	379	54,8
Ne znam	158	22,9
UKUPNO	691	100

Izveštaj o humanom razvoju 2007. nastoji objasniti politiku socijalne uključenosti kroz definiranje siromaštva, socijalne uključenosti i socijalne isključenosti. Prema ovom izvještaju, ljudi žive u siromaštvu ukoliko su njihovi prihodi nedovoljni tako da ih sprječavaju da postignu onaj standard koji je prihvatljiv za društvo u kojem žive. Zbog toga mogu biti uskraćeni kroz različite aspekte, kao što su zapošljivost, loši uslovi stanovanja, neprihvatljiva zdravstvena njega te prepreke u učenju i rekreaciji. Socijalna isključenost je proces pri kojim se određene osobe odguruju na samu ivicu društva, te ih se iz različitih razloga, sprječava da učestvuju u društvu, dok je socijalna uključenost proces kojim se osigurava dobijanje svih potrebnih resursa kako bi osobe mogle u potpunosti učestvovati u društvu. Osobe koje su socijalno uključene također imaju pristup životnom standardu i blagostanju koje se smatraju normalnim za društvo u kojem žive. Ovdje možemo uočiti da siromaštvo i socijalnu

isključenost veće uzročno-posljedična veza, a zadatak politike socijalne uključenosti jeste da se bavi otklanjanjem ili ublažavanjem siromaštva i socijalne isključenosti (Brozek, 2009).

Važan oblik socijalne isključenosti predstavlja dugotrajna nezaposlenost, zbog koje osobe imaju još manje šanse da se zaposle. Još jedna vrsta ovog problema ogleda se u području pristupa zdravstvenom sistemu. Kako procjenjuju stručnjaci, oko 20% stanovništva u Bosni i Hercegovini nema zdravstveno osiguranje. Postoji i drugi problem vezan za zdravstveni sistem: naime, mnogo je osoba koje su osigurane, ali ne mogu ostvariti svoje potrebe, jer im firme nisu uplaćivale doprinose. Na sve to nadovezuju se i pitanja budućih penzija. Kompanije i poslodavci koji su neodgovorni ne uplaćuju kako zdravstveno, tako ni penziono osiguranje, zbog čega su posljedice ogromne. Radnici se tako susreću sa problemom „uvezivanja staža“, stoga ne mogu ostvariti pravo na penziju, iako imaju godine starosti i staža. Oni su često u zabludi, jer misle da imaju godine staža, ali zapravo nemaju, zbog neodgovornosti svojih nadležnih.

Kategorije siromaštva i socijalne isključenosti su usko povezane i uvjetuju jedna drugu. Prema stavovima stručnjaka, polovina stanovništva živi u nekom obliku socijalne isključenosti. Godine 2006. indeks socijalne isključenosti za Bosnu i Hercegovinu bio je 50,32%, a 22% stanovništva za sebe je smatralo da je izuzetno socijalno isključeno. Socijalno isključene osobe su one koje su izložene riziku siromaštva, te nemaju šansu da učestvuju u kulturnom, ekonomskom i socijalnom životu u potpunosti. One također ne uživaju blagodati koje su standardizirane u određenom društvu, te nemaju (ili imaju jako mali) udio učešća u procesu donošenja odluka koje utiču na njihove živote. Za ovu socijalnu kategoriju smatra se i da nema pristup osnovnim pravima (Brozek, 2009).

Kakvo je određeno društvo najbolje pokazuje odnos mladih članova tog društva prema budućnosti. Pretpostavlja se da je svim ljudima potrebna nada za bolju budućnost, a posebno mladima, jer je sadašnjost ono što nas u velikoj mjeri priprema za budućni život. Mlade ljude u savremenom bosanskohercegovačkom društvu je potrebno, baš kao i u razvijenim društvima, motivirati za učenje i trud u sadašnjosti, te im obećati primjerene nagrade u budućnosti, a njihova je nezadovoljstva potrebno otkloniti. Svakako se treba truditi da im se u budućnosti otkloni sve ono zbog čega su bili nezadovoljni. Naučna savjetnica iz susjedne Republike Hrvatske Vlasta Ilišin istražuje omladinu u hrvatskom društvu, te navodi da se već dva desetljeća, sa novim mladim naraštajima, dolazi do nedostatka perspektive, a što je direktno povezano za stalnom visokom stopom nezaposlenosti mladih. Zbog toga se primjećuje

kontinuirano devijantno ponašanje u nekim aspektima života mladih, te njihova nezainteresiranost za angažiranje u društvu.

Ako uporedimo stanje mladih u hrvatskom društvu, možemo reći da je stanje u Bosni i Hercegovini veoma slično. Prema istraživanjima o kojima vrši Ilišin, osobe koje se bave pitanjem mladih promatraju njihovu budućnost kao veoma neizvjesnu. Podaci ukazuju da su i individualni, ali i kolektivni optimizam i pesimizam kod mladih ostali na istom nivou, iako je hrvatsko društvo prošlo kroz turbulentne okolnosti osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća. Kada su u pitanju mladi, nada za individualnom budućnosti ne manjka. Zanimljivo je da istraživanja pokazuju veći nivo optimizma kada je u pitanju lična sudbina, nego kolektivna. To nam daje do znanja da se jedinke u velikoj mjeri prikazuju kao izolirane i neosjetljive na društvene utjecaje. Tome doprinosi nedovoljna uključenost mladih u društvo, te njihovo nezadovoljstvo sa sadašnjošću u kojoj se nalaze. Ako pogledamo sa svjetlije strane, kod mladih ljudi razvijena je samosvjesnost da napredak ovisi o njihovom zalaganju i trudu, dok mali udio ima sreća kao i dovoljno dugo vrijeme koje je pred njima, pa je u teoriji šansa za bolji rezultat veća. Manje od desetine mladih prema ovom istraživanju, ima strah za vlastitu budućnost, dok pesimizam o društvenoj budućnosti iskazuje četvrtina mladih (Ilišin, 2002).

Jedan veoma zanimljiv oblik socijalizacije, a o kojem piše Vlasta Ilišin jeste oblik religijske socijalizacije mladih. Bez sumnje, porodica ima najveću i glavnu ulogu kada je u pitanju uključivanje djece u vjersku zajednicu, te prenošenje i početno formiranje njihovog vjerskog života. Sve to se odvija uz razdoblje primarne socijalizacije u porodici, a u vidu slanja djece na vjeronauku, te obavljanje vjerskih rituala i molitvi koji su vezani za rođenje, djetinjstvo i ranu mladost. Kako opada religijska samoidentifikacija, tako opada i nivo vjerskog odgoja u porodici. Kod mnogih mladih osoba u europskim zemljama, pa i u Bosni i Hercegovini, vjerska orijentacija je poprimila svojevršno kulturno obilježje, te je ona često jedino u službi biografskih i porodičnih događaja. Također, kako opada religijska samoidentifikacija, tako opada i pohađanje vjeronauka (Ilišin, 2002).

4. Sociodemografska obilježja bosanskohercegovačke mladeži

Kroz ovo poglavlje bazirat ćemo se na rezultate dobijene na posljednjem Popisu stanovništva iz 2013. godine, ali i na teorijska objašnjenja sociodemografskih obilježja. Važno je istaći da u Federaciji Bosne i Hercegovine živi 161.881 osoba starosti od 15 do 19 godina. Broj osoba koje imaju od 20 do 24 godine je 150.902, dok starosnog grupi od 25 do 29 godina pripada 164.203 osobe (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

U ovom popisu je po prvi put primijenjen koncept „uobičajenog stanovništva“, a sa ciljem utvrđivanja ukupnog broja stanovnika. Prema ovom konceptu, osoba se smatra stanovnikom onog mjesta u kojem sama (ukoliko je riječ o samačkom domaćinstvu) ili sa članovima domaćinstva provodi najveći dio svog vremena, tj. dnevni odmor, bez obzira na to gdje je njeno prijavljeno prebivalište. Prema tome, u ukupno stanovništvo određenog područja spadaju osobe koje su živjele u tom području neprekidno najmanje godinu dana prije tačnog momenta Popisa. U ukupno stanovništvo su također uključene i osobe koje su u tom momentu živjele kraće od 12 mjeseci, ali su namjeravale da na istom mjestu ostanu najmanje godinu dana (As BiH, 2021).

4.2. Spol

Spol predstavlja skup genetičkih, biohemijskih, fizioloških i genetičkih karakteristika po kojima se organizmi dijele na ženske i muške (LzMK, 2021). Kako smo već naveli, u našoj anketi učestvovalo je 691 osoba, od čega 559 (80,9%) osoba ženskog, a 132 (19,15%) osobe muškog spola. Važno je napomenuti da je anketa, između ostalog, distribuirana putem društvenih mreža, te u Facebook grupama u kojima dominiraju osobe ženskog spola.

Rod predstavlja razlike među muškarcima i ženama koje su društveno uslovljene, naučene i promjenjive, te se razlikuju od bioloških i fizioloških razlika. Rodne razlike mogu biti zavisiti od različitih faktora, kao što je starosna dob, klasa, političko uređenje, religija, kultura, itd. Rodna statistika je oblast koja obuhvata sva statistička područja, a za cilj ima prikupiti i analizirati statističke podatke. Putem rodne statistike pokušava se doći do politike ravnopravnosti spolova, a putem mehanizama institucija.

Također, kroz rodnu statistiku lakše je uspostaviti praćenje, odnosno monitoring uspješnosti razvoja politike ravnopravnosti spolova. Jednaka prava, mogućnosti i odgovornosti između muškaraca i žena definira se pojmom jednakost spolova. Ovaj pojam se nerijetko zamijeni pojmom ravnopravnost spolova. Spolovi moraju imati ravnopravnu vidljivost i da nesmetano učestvuju u svim vidovima privatnog i javnog života, a za to se zalaže ravnopravnost spolova. U bosanskohercegovačkom društvu svakodnevno se susrećemo sa različitim tipovima spolne diskriminacije, koja znači isključivanje ili ograničavanje zasnovano na spolu. Tim činom je pojedincima ili pojedinkama ostvarivanje ljudskih prava otežano ili onemogućeno. Dva su tipa spolne diskriminacije: direktna i indirektna spolna diskriminacija. Direktna spolna diskriminacija je svjestan čin kojim se osoba jednog spola omalovažava/favorizira u odnosu na osobu drugog spola. Indirektna spolna diskriminacija je rezultat političkih, ekonomskih, socijalnih i drugih vidova, gdje se stvara atmosfera različitosti. Takva različitost dovodi osobu jednog spola u nepovoljan položaj, u odnosu na osobe drugog spola. Rodni stereotipi nastaju zbog zastarjelih pretpostavki o društvenim ulogama, pri kojima muškarci i žene ne mogu napustiti svoje tradicionalne okvire. Zbog rodni stereotipa, muškarci i žene nisu u stanju izabrati put kojim žele ići, čime su uskraćeni za ostvarivanje ljudskih prava (As BiH, 2020).

U anketi koju smo proveli, postavili smo sljedeću tezu: „Među mladima u Bosni i Hercegovini prisutna je spolna diskriminacija, kao i rodni stereotipi“. Najviše ispitanih je odgovorilo sa „slažem se“ – čak 300 (43,4%) njih. Dosta je onih koji se niti slažu niti ne slažu sa ovom tezom - 171 ispitanik (24,7%), dok se 136 ispitanih (19,7%) u potpunosti slaže. Znatno je manji broj onih koji se ne slažu sa postavljenom tezom – 76 ispitanih (11%), dok se u potpunosti ne slaže 8 osoba (1,2%). Ovakvi rezultati nam pokazuju jednu negativnu sliku spolne diskriminacije u bosanskohercegovačkom društvu, a koju gotovo svakodnevno primjećujemo i u praksi.

Tabela 6. Spolna diskriminacija

	N	%
U potpunosti se slažem.	136	19,7
Slažem se.	300	43,4
Niti se slažem niti se ne slažem.	171	24,7
Ne slažem se.	76	11
U potpunosti se ne slažem.	8	1,2
UKUPNO	691	100

U maju 2003. godine u Bosni i Hercegovini usvojen je Zakon o ravnopravnosti spolova, dok su 2009. godine usvojene izmjene i dopune tog Zakona. 2010. godine usvojen je Zakon o ravnopravnosti spolova – prečišćeni tekst. Ovaj Zakon (2010) uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova i garantira jednake mogućnosti svim građanima, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi društva, te sprječava direktnu i indirektnu diskriminaciju prema spolu. Puna ravnopravnost spolova garantira se u svim sferama društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomiji, zapošljavanju i radu, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Diskriminacija po osnovu spola i spolne orijentacije je zabranjena (As BiH, 2020).

Prema Popisu stanovništva (2013) provedenom u Bosni i Hercegovini, u ovoj zemlji je živjelo 3.531.159 osoba, od čega 1.798.889 žena i 1.732.270 muškaraca. Prosječna starost majke prema rođenju prvog djeteta je u periodu od 2014. do 2018. godine, porasla sa 26,9 na 27,4 godine. Ovi podaci pokazuju da mlade žene odlaze trenutak kada će zasnovati porodicu, a razlozi za to mogu biti različiti (nezaposlenost, finansijske (ne)mogućnosti, odabir partnera, itd). Položaj žene je zbog ubrzanih promjena u savremenom društvu promijenjen. Osim što sve više žena zasniva radni odnos, one također postaju i poželjna radna snaga. Veliki broj kompanija smatra ih efikasnim i fleksibilnim radnicima. Savremeno doba donijelo je sa sobom obrazovanje žena i djevojaka kao jedno od najboljih ulaganja u sretnu budućnost. Svijet u kojem dominiraju muškarci polako počinje pripadati prošlosti. Svijet koji je došao osvjetljava emancipaciju žena i njihovo uključivanje u različite obrazovne, radne i porodične programe i uloge (As BiH, 2019; Despotović i Kulić, 2010).

Fenomen koji pokazuje lošu organiziranost i nepovoljne uslove na tržištu rada jeste činjenica da je u svim grupama više zaposlenih muškaraca u odnosu na žene. Kada govorimo o ovom problemu, važno je razjasniti značenje skraćenice NEET. NEET (neither in employment nor in education and training) predstavlja kategoriju kojoj pripadaju osobe koje nisu ni zaposlene niti u formalnom obrazovnom programu ili obuci. Ako pogledamo situaciju u oba entiteta u Bosni i Hercegovini, statistika pokazuje da je stopa NEET veća za muškarce nego za žene u starosnoj grupi od 15 do 25 godina. U starosnoj grupi od 15 do 30 godina veći je broj žena koje nisu zaposlene niti u nekom obrazovnom programu, u odnosu na muškarce. Svi ovi podaci ukazuju na to da su žene u svim grupama, kada je riječ o zapošljavanju ili nekoj drugoj aktivnosti, lošije pozicionirane od muškaraca, te su više podložne socijalnom isključenju u odnosu na muškarce. Ovu temu smo također obradili kroz anketno istraživanje, tako što smo postavili sljedeću tezu: „Žene imaju više problema pri pronalasku posla od

muškaraca“. Naime, najviše je onih koji se niti slažu niti ne slažu sa navedenom konstatacijom – njih 241 (34,9%). Sa ovom tezom slažu se 194 ispitanika (28,1%), dok se 151 ispitanik (21,9%) u potpunosti slaže sa gore spomenutom izjavom. Sa ovom tezom ne slaže se 87 ispitanika (12,6%), dok je mali broj onih koji se u potpunosti ne slažu – samo 18 ispitanika (2,6%). To nas dovodi do zaključka da je relativno „tijesna borba“ među odgovorima naših ispitanika, ali da generalan stav društva više naginje ka neravnopravnosti žena kada je riječ o zapošljavanju.

Tabela 7. Žene i pronalazak posla

	N	%
U potpunosti se slažem.	151	21,9
Slažem se.	194	28,1
Niti se slažem niti se ne slažem.	241	34,9
Ne slažem se.	87	12,6
U potpunosti se ne slažem.	18	2,6
UKUPNO	691	100

Postavlja se pitanje da li to znači da je savremeno bosanskohercegovačko društvo sklono stereotipima i diskriminaciji prema osobama ženskog spola. U prilog tome ide i sljedeća činjenica: u Republici Srpskoj je zaposleno više mladih ljudi nego u Federaciji BiH, a kada se starosna granica pomakne na 30 godina, to dovodi do zaključka da udio muškaraca koji pohađaju formalno obrazovanje opada u korist zaposlenja, što direktno upućuje na to da više žena završi u kategoriji NEET. U ovoj kategoriji je također primjećeno mnogo mladih osoba sa srednjim obrazovanjem. Ponovo se pojavljuje podatak koji je štetan za žene u bosanskohercegovačkom društvu, a koji kaže da žene u većem procentu nego muškarci napuštaju svoje obrazovanje. Ovu sliku najčešće imamo u ruralnim područjima. Nešto ljepša vijest je svakako da, među osobama koje su visoko obrazovane, udio žena je dva puta veći nego udio muškaraca. Učešće onih sa visokim obrazovanjem koji su niti aktivni ili zaposleni je više među ženskom populacijom, i to u oba entiteta. Ipak, u manjem bosanskohercegovačkom entitetu veći je dio visokoobrazovanih mladih ljudi koji ulaze u spomenutu kategoriju NEET (Halilbašić i ostali, 2015). Željeli smo i ovoj temi posvetiti dovoljno pažnje, te smo u anketnom upitniku naveli sljedeću konstataciju: „Žene u većem procentu napuštaju obrazovanje nego muškarci“. Rezultati su sljedeći: čak 302 ispitanika (43,7%) se ne slaže sa konstatacijom, a 234 ispitanika (33,9%) se niti slažu niti ne slažu. Sa navedenom tezom slaže se 100 osoba (14,5%), dok se u potpunosti slaže samo 17 ispitanika (2,5%). Onih osoba koji se u potpunosti ne slaže sa ovom konstatacijom je 38 (5,5%). Rezultati potvrđuju gore navedene stavke, tj. da je veliki broj visokoobrazovanih žena u ovom

društvu, te da se žene po ovom pitanju nikako ne bi smjele marginalizirati. Njihovo umijeće, znanje i vještine ne bi se trebale dovoditi u pitanje.

Tabela 8. Žene i napuštanje obrazovanja

	N	%
U potpunosti se slažem.	17	2,5
Slažem se.	100	14,5
Niti se slažem niti se ne slažem.	234	33,9
Ne slažem se.	302	43,7
U potpunosti se ne slažem.	38	5,5
UKUPNO	691	100

Nezaobilazna stavka, kada govorimo o ovoj sociodemografskoj karakteristici, svakako je nasilje nad ženama. OSCE je 2018. godine proveo Studiju o dobrobiti i sigurnosti žena u Bosni i Hercegovini, koje je dalo kompletan pregled problema u ovoj oblasti. U istraživanju je učestvovala 2.321 žena, a u dobi od 18 do 74 godine. Rezultati ove Studije pokazuju da je skoro svaka četvrta žena, tačnije 38% njih, izjavilo da su prošle kroz fizičko, seksualno ili psihičko nasilje, od svoje petnaeste godine života. Nasilje su doživjele i od svojih partnera, ali i od drugih.

U Federaciji Bosni i Hercegovini živi ukupno 1.087.993 muškarca. Dobnoj grupi od 15 do 19 godina pripada njih 83.298, dok grupi od 20 do 24 godine pripadaju 77.103 osobe. 84.119 je muškaraca koji imaju od 25 do 29 godina. Žena u Federaciji Bosne i Hercegovine ima nešto više, tačnije 1.131.227. Od toga 78.583 njih spada u starosnu grupu od 15 do 19 godina, dok je 73.799 onih koje imaju od 20 do 24 godine. 80.084 je onih koje pripadaju dobnoj skupini od 25 do 29 godina.

Broj ženskih osoba koje su u 2019. godini umrle nasilnom smrću je 213, dok je broj muškaraca višestruko povećan – čak 699. Nesretnim slučajem život je izgubilo 98 žena, a čak 349 muškaraca. Samoubistvo je počinila 81. žena, dok se na ovaj tužni korak odlučilo 263 muških osoba. 14 ženskih osoba je skončalo ubistvima, dok su u ovoj kategoriji 23 muške osobe (As BiH, 2021).

Broj mladih muškaraca u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji pripadaju dobnoj grupi od 15 do 19 godina, a koji žive u gradskim sredinama, je 33.194. Znatno je veći broj onih koji žive u ostalim tipovima naseljenih mjesta, čak 50.104 njih. 30.473 muškarca koji imaju od 20 do 24 godine, žive u urbanoj sredini, a 46.630 muškaraca žive u ostalim tipovima životne sredine. Broj muškaraca koji pripadaju kategoriji od 25 do 29 godina, a koji žive u gradskim sredinama, jeste 35.826, a broj onih koji žive u ostalim sredinama je 48.293. Primjećuje se

veći broj mladih muškaraca koji ne žive u gradskim sredinama u Federaciji Bosne i Hercegovine. Kada je riječ o ženama, situacija je veoma slična: 31.731 žena pripada dobnoj skupini od 15 do 19 godina, živi u gradskim sredinama, dok je ponovo veći broj onih koji žive u ostalim naseljenim mjestima, 46.852 žene. Dobnoj skupini od 20 do 24 pripada 30.778 žena koje žive u gradskim naseljima, a 43.021 je broj žena koje žive u ostalim naseljima. 36.919 žena živi u gradskim naseljima, a pripada dobnoj grupi od 25 do 29 godina, dok 43.165 žena koje pripadaju ovoj starosnoj grupi živi u ostalim naseljima. I ova statistika nam govori da je broj žena koji živi u ostalim tipovima životne sredine veći od broja žena koje žive u gradskim sredinama i naseljima (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

Brak je zajednica života muškarca i žene, zaključena u skladu sa odredbama porodičnog zakona, te uređena zakonom. Razvedeni brak je zakonski prekid braka, tj. to je onaj brak koji je sudski razveden. Podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2019) pokazuju da je u posljednjoj deceniji zabilježen trend stalnog povećanja godina starosti pri sklapanju prvog braka, što znači da žene i muškarci sve kasnije stupaju u brak. Kada govorimo o sklopljenim brakovima u Bosni i Hercegovini prema starosti nevjeste, podaci iz 2019. godine su sljedeći: u dobnoj skupini od 15 do 19 godina brak je sklopilo 1.348 žena, dok je u kategoriji od 20 do 24 godine u brak stupilo 6.432 ženske osobe. U dobnoj grupi od 25 do 29 sudbonosno „da“ izgovorilo je 5.610 žena. Statistika sklopljenih brakova prema starosti mladoženje u 2019. godini je nešto drugačija. Naime, u starosnoj grupi od 15 do 19 godina brak je sklopilo 158 mladih muškaraca, što je osjetno više nego kada je riječ o mladim ženama u ovoj kategoriji. U dobnoj grupi od 20 do 24 godine u bračne vode uplovilo je 3.950 muškaraca, dok je u dobnoj skupini od 25 do 29 brak sklopilo 6.322 muškarca (As BiH, 2021). Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019) raspolaze podacima da je u 2018. godini došlo do razvoda 3.091 braka. Najveći broj razvoda i kod žena i kod muškaraca desio se u životnoj dobi od 40 do 49 godina.

U Kantonu Sarajevo živi 13.496 muškaraca koji pripadaju dobnoj grupi od 15 do 19 godina, dok je nešto manje žena u ovoj kategoriji, njih 12.892. U starosnoj skupini od 20 do 24 godine, muškaraca je 12.845, dok je žena 12.639. Primijetimo da je veoma sličan broj muškaraca i žena koji žive na području Kantona Sarajevo, a koji imaju od 20 do 24 godine. Dobnoj grupi od 25 do 29 godina pripada 15.536 muškaraca, a žena je nešto više, 16.397 (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

4.3. Starost / dob

Posljednja tri popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini utvrdila su tendenciju rasta stope prosječne starosti ženskog i muškog stanovništva. Rezultati popisa iz 1981. godine pokazuju da je prosječna starost žene bila 30,5 godina, a muškarca 28,7 godina. Naredni popis, onaj iz 1991. godine, nastavlja trend porasta, te pokazuje da je prosječna dob kod žena iznosila 35 godina, a kod muškarca 33 godine. Posljednji popis iz 2013. godine pokazuje znatan porast prosječne dobi stanovnika: naime, žene u Bosni i Hercegovini u prosjeku imaju 40,7 godina, a muškarci 38,2 godine (As BiH, 2020).

Kada je riječ o nasilnoj smrti prema vrsti i spolu u ovoj zemlji, važno je naglasiti pozitivnu stvar, a to je da je od 2011. do 2019. godine osjetno opao broj. U 2011. godini bilo je ukupno 1154 smrtna slučaja prouzrokovana nasilnim putem, dok je u 2019. godini taj broj spao na 912.

Agencija za statistiku sredinom godina vrši procjene u prirodnom kretanju stanovništva. Ako pogledamo nekoliko godina unazad, rezultati su sljedeći: 2018. godine, u ovoj zemlji rođeno je 29.467 beba, od kojih je 88 mrtvorođenih, dok je broj umrlih osoba 37.744. Možemo primijetiti da je više umrlih nego novorođenih, što je negativan podatak za svaku zemlju, a posebno za malu i slaborazvijenu državu kakva je Bosna i Hercegovina. Ovakav trend zabilježen je i u 2019. godini, kada je ukupan broj rođenih bio 28.360, od kojih je 82. mrtvorođeno. Broj umrlih za ovu godinu je 38.829, što predstavlja još veći jaz između novorođenih i umrlih, u odnosu na 2019. godinu.

Prirodni priraštaj predstavlja razliku između broja živorođenih i broja umrlih u određenom periodu. Stope prirodnog kretanja stanovnika također pokazuju jednu negativnu sliku. Poređenja radi, 1996. godine prirodni priraštaj iznosio je 5,9. 2006. godine ovaj broj spao je na čak 0,2, a 2019. godine iznosio je -3! Ovi podaci pokazuju da je stopa živorođenih u stalnom opadanju, dok stopa umrlih konstantno raste (As BiH, 2020).

Ako pogledamo 1996. godinu i broj živorođenih prema starosti majke, vidjećemo da je u starosnoj grupi od 20 do 24 godine rođeno 13.769 beba. U 2019. godini, broj beba za ovu starosnu grupu spao je na 5.861 novorođeno dijete. Godine 1996. bilo je čak 13.760 beba koje su rodile majke starosti od 25 do 29 godina. 2019. godine taj broj spao je na 8.650. To znači da se broj novorođenih beba u ovoj starosnoj grupi smanjio za nešto više od pet hiljada. Razlozi za ovakav pad broja živorođenih prema starosti majke su mnogi. Porodice više nisu

brojne kao prije, te se sada bračni parovi odlučuju za jedno, dvoje ili najviše troje djece, za razliku od tradicionalne porodice gdje se podizalo i po desetoro djece.

U Federaciji Bosne i Hercegovine 64.925 mladih od 15 do 19 godina žive u gradskim, urbanim naseljima. Znatno je veći broj mladih, koji pripadaju ovoj dobnoj grupi, a koji žive u ostalim tipovima naseljenih mjesta, čak 96.956 njih. Primjećujemo veliku razliku u ovim brojkama. Slično stanje može se uočiti i u dobnoj skupini od 20 do 24 godine. Naime, 61.251 osoba živi u gradskim naseljima, dok u ostalim naseljenim mjestima živi njih 89.651. Takav trend se nastavlja i u starosnoj grupi od 25 do 29 godina. 72.745 mladih živi u gradskom tipu naselja, dok u ostalim živi 91.458 osoba (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

Korisnik socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini je svaka osoba koja se nalazi u stanju potrebe. Također, osoba se smatra korisnikom socijalne zaštite ako je jednom ili više puta godišnje koristila usluge socijalnog rada ili određene mjere i oblike socijalne zaštite. Podaci za 2019. godinu pokazuju da je maloljetnih korisnika socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini ukupno bilo 126.324, od toga 59.301 žena, a 67.023 muškaraca. Zaposlenih osoba u centrima za socijalni rad u domovini za ovu godinu bilo je ukupno 1.568, gdje su većinu podrazumijevale ženske osobe, njih 1.167, dok je zabilježena 401 muška osoba (As BiH, 2021).

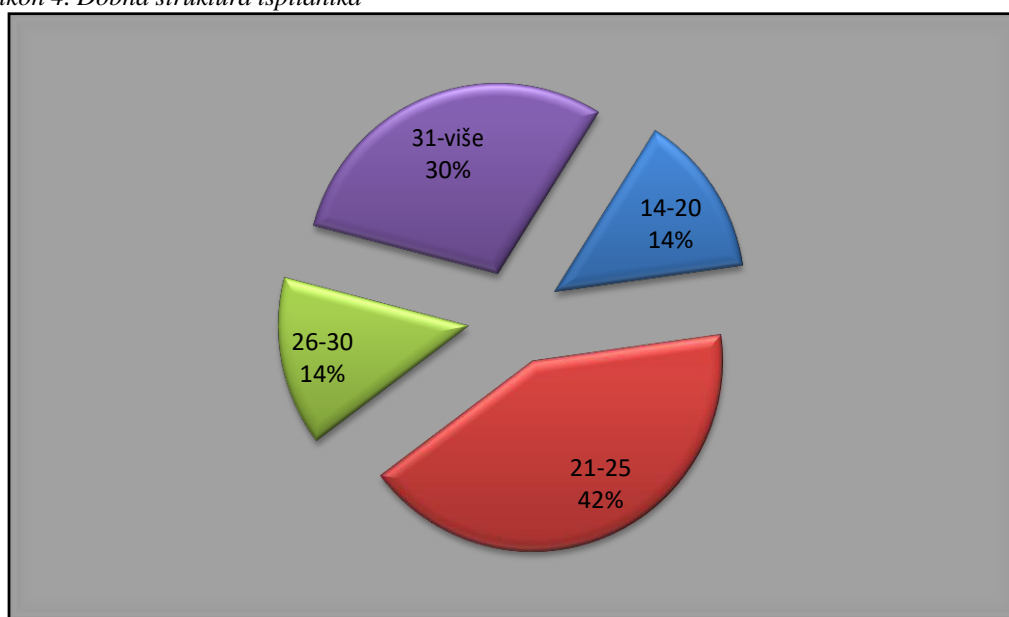
Statistika pokazuje da se broj korisnika domova za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja 2019. godine povećao u odnosu na stanje u 2016. godini. Naime, 2016. godine bilo je ukupno 970 korisnika ovih domova. Od toga su 302 osobe pripadale dobnoj grupi od 15 do 17 godina, a 165 osoba je imalo 18 ili više godina. Ostale osobe korisnici su mlađe od 14 godina. U 2019. godini taj broj se značajno povećao, pa je ukupan broj korisnika bio 1.121. Maloljetnih, tj. broj osoba koje su pripadale starosnoj skupini od 15 do 17 godina iznosi 240, dok je broj punoljetnih i osoba koje imaju iznad 18 godina iznosio 236. Male su brojke kada je u pitanju usvajanje djece koja imaju od 15 do 18 godina. U 2016. godini usvojeno je samo jedno dijete koje pripada ovoj kategoriji, u 2017. godini je usvojeno troje, a u 2018. četvero djece iz ove dobne skupine. U 2019. godini nažalost nije usvojeno nijedno dijete iz ove starosne kategorije. Prema generalnim podacima, može se primijetiti da se paradigma usvajanja djece u Bosni i Hercegovini generalno umanjila. U 2016. godini usvojeno je ukupno 50 djece, dok je 2017. taj broj spao na 48. Godine 2018. usvojeno je 43 djece, a 2019. godine primjetan je značajan pad – usvojeno je svega 29 djece. Slična tendencija uočava se i u statistici djece u hraniteljskim porodicama. U 2019. godini samo je 29 djece pripadalo ovoj

vrsti porodice, ali nažalost nijedno dijete nije spadalo u dobnu kategoriju od 15 do 18 godina (As BiH, 2021).

Kada je riječ o stanovništvu u Kantonu Sarajevo prema starosti i tipu naseljenog mjesta, 26.388 osoba pripada dobnoj grupi od 15 do 19 godina, od kojih 22.054 osobe žive u gradskim, a 4.334 u ostalim tipovima naselja. Broj osoba koje pripadaju grupi od 20 do 24 godine iznosi 25.484. Od toga 21.269 osoba živi u gradskim sredinama, a 4.215 njih u ostalim sredinama. Najviše mladih osoba pripada skupini od 25 do 29 godina, čak 31.933 njih. Od toga je 27.440 osoba koje žive u gradskim naseljima, a 4.493 osobe žive u ostalim tipovima naselja. Ovdje možemo zaključiti da je situacija u Kantonu Sarajevo obrnuta od situacije u Federaciji Bosne i Hercegovine. Znatno više mladih ljudi u ovom kantonu živi u gradskim naseljima, a razlozi za to su različiti. Kanton Sarajevo i grad Sarajevo, osim što je glavni grad države, predstavlja i administrativni, kulturni, umjetnički i univerzitetski centar. To privlači mlade ljude iz cijele zemlje da nastave svoje školovanje, kao i svoj život u velikom gradu. Mnogi mladi ljudi iz manje razvijenih i ruralnih dijelova zemlje svoje školovanje nastavljaju i u drugim većim gradovima u ovoj zemlji, kao što su Zenica, Banja Luka, Mostar, itd, ali Sarajevo je ipak grad koji može najviše ponuditi na području obrazovanja i života uopšte.

Istraživanju je, kao što je već navedeno, pristupila 691 osoba, a starosnu strukturu ispitanika možemo vidjeti na grafikonu u nastavku. Očekivano, najveći broj ispitanika pripada starosnoj grupi od 21 do 25 godina. Ova tema svakako pogađa sve starosne skupine, ali najviše gore navedenu.

Grafikon 4. Dobna struktura ispitanika

4.4. Obrazovanje

Ova sociodemografska karakteristika je jako važna za mlade, jer od obrazovanja, iako ne u potpunosti, u najvećoj mjeri zavisi posao kojim će se osoba baviti u budućem životu, kao i kakav će biti njen društveni status. S obzirom na to da savremeni čovjek, civilizacija i svijet prolaze kroz neprestane promjene, podrazumijeva se da iste utiču na obrazovanje odraslih. Obrazovanje odraslih je zato kolektivni fenomen, a moderno društvo uči i usvaja znanja zbog promjena kojima je izloženo. Tri su glavne karakteristike obrazovanja odraslih, a to su socijalne, tehnološke i demografske promjene.

Savremeno društvo je složen sistem kojeg čine različiti socijalni fenomeni kao što su neusklađenost između obrazovanja, rada i slobodnog vremena, socijalna i ekonomska nejednakost, porast broja raseljenih lica i izbjeglica, promijenjen položaj i uloga žene, itd. Mnogi smatraju da je znanje nepravednije raspoređeno nego bogatstvo u svijetu, kao i da je odrasli učenik zapravo jedan socijalni proizvod. To znači da bi proces usvajanja znanja i proces samog obrazovanja trebalo gledati kao na socijalni fenomen, koliko i na individualni, jer se kroz te procese osnažuju promjene u društvu. Autori kao što je Ullrich Beck smatraju da obrazovanje ne može riješiti problem nezaposlenosti, ali može, kroz stručna usavršavanja i prekvalifikacije, pomoći pojedincima i zajednicama da se ublaže oblici socijalne nepravde i diskriminacije. Isto tako, zbog već spomenutog problema porasta broja izbjeglica i raseljenih lica, porasle su potrebe za vrstom obrazovanja odraslih koje je usmjereno na potrebe miliona ljudi koje su napustili svoje domove (Despotović i Kulić, 2010).

Tehnološke promjene veoma su snažne i utiču na sve aspekte života, pa tako i na podjelu rada i radne vještine. Najznačajnije od njih su elektronika i informatika, biotehnologija, proizvodnja usluga, digitalni mediji i marketing, itd. Usloņnjavanje proizvodnje i modernizacija svakako znači i zamjenu fizičke snage, što se još od devedesetih godina prošlog vijeka dešava u Japanu. Zbog spomenutog talasa promjena koji je zahvatio civilizaciju, obrazovanje postaje ključni element u procesu reformi svjetske ekonomije. Mnogi naučnici smatraju da se jedino obrazovana radna snaga može prilagoditi novim tehnologijama, kao i povećati vlastitu produktivnost kroz njeno korištenje. Priroda rada se mijenja velikom brzinom, a najvažniji razvojni i privredni resurs je znanje. Sadašnjicu karakteriše veći broj intelektualnijih, interesantnijih i odgovornijih poslova, što znači da zaposleni moraju biti bolje pripremljeni i obrazovani.

Što se diče demografskih promjena, migracije stanovništva i mobilnost radne snage se sve više ubrzavaju u postmodernom društvu. Gustoća naseljenosti i broj gradova se povećavaju, što dovodi do urbanizacije industrijskog svijeta. Stanovnici tih gradova imaju sve prefinjenije i definirane zahtjeve kada je riječ o intelektualnom i stručnom razvoju. Zbog toga dolazi do imperativa potrebe za stvaranjem boljeg obrazovanja uopće.

Neizostavan aspekt obrazovanja jeste znanje. Sadržaj pojma znanje je mnogoznačan. Znanje je rezultat, odnosno proizvod saznanja, dok je saznanje oblik i način sticanja znanja. Znanje se ostvaruje kroz mnoštvo formi i njihovih izraza, a predmet znanja je jedinstvena cjelina individualnog i socijalnog. Ono također podrazumijeva jedinstvo čulnog i racionalnog, a neizbježno je povezano sa sredstvima. U procesu sazrijevanja i sticanja znanja, bitna je uloga mentalne aktivnosti, kao što su shvatanje i razumijevanje. Shvatanje predstavlja učenje sa razumijevanjem, dok razumijevanje podrazumijeva učenje o odnosima između informacija. Samo znanje je duboko i ne može se reći da je ono samo skup činjenica i informacija koje daju smisao. Postoji klasifikacija znanja kroz koju se može razgraničiti 5 vrsta znanja, a to su praktično, intelektualno, znanje za razonodu, duhovno i neželjeno znanje (Despotović i Kulić, 2010).

Još jedan pojam koji se povezuje sa obrazovanjem jeste pojam odraslosti. Odraslost i zrelost su dvije razdvojene kategorije, pa možemo govoriti o različitim vrstama odraslosti, sa naglaskom na ranu odraslost od osamnaeste do tridesete godine. Možemo reći da je odrastao čovjek osoba koju odlikuje veći ili manji stepen profesionalne, psihološke i socijalne zrelosti, pored samog hronološkog uzrasta i završenog procesa biološkog rasta. Učenje kod odraslih je nepredvidivo i teško se može dugoročno koordinirati, a pojedinac sam određuje brzinu napredovanja. Zbog toga se češće dešava da studenti napuštaju visokoobrazovne ustanove nego što to čine maloljetni učenici srednjih škola. Često se dešava da pojedinac sam vrši procjenu i kvalitet naučenog. To znači da je odrasli učenik osoba koja se obrazuje i uči u okvirima formalnog obrazovanja, ali i putem raznih programa i oblika neformalnog obrazovanja. Učenje je, između ostalog, proces (re)konstrukcije iskustva, odnosno ličnosti. Smisao učenja je stvaranje reda u svijet i život odraslog čovjeka. Zrelost odrasle osobe je važan faktor vrijednosti nastave za odrasle, jer je sa njima lakše utvrditi kolika pomoć im je potrebna u postizanju ciljeva, bez obzira o kakvom obliku obrazovanja je riječ.

Pored formalnog, još su dvije kategorije obrazovanja, koje su neizostavne kada je riječ o ovoj sferi života mladih. Riječ je o neformalnom i informalnom obrazovanju. Formalno

obrazovanje predstavlja djelatnost koja se odvija u obrazovnim institucijama i ono je svakako fundamentalno. Ono se izvodi pod rukovodstvom nastavnika, i predstavlja hijerarhijski i hronološki strukturiran obrazovni sistem, a finansira ga država ili drugi finansijeri (poslodavci, sindikati, obrazovne agencije, itd). Ovaj tip obrazovanja vodi do sticanja zvanične diplome i određene kvalifikacije u struci, te se njime određuje status pojedinca u vanjskom svijetu. Kroz formalno obrazovanje naglasak je na individualnom radu. Ono je visoko strukturirano i nefleksibilno, jer su ciljevi i programi učenja ranije definirani. Formalno obrazovanje ističe značaj teorijskih znanja, ali ona se mnogo ne primjenjuju u praksi. Naglasak je dakle na naučenom, a akcija je zapostavljena (Despotović i Kulić, 2010).

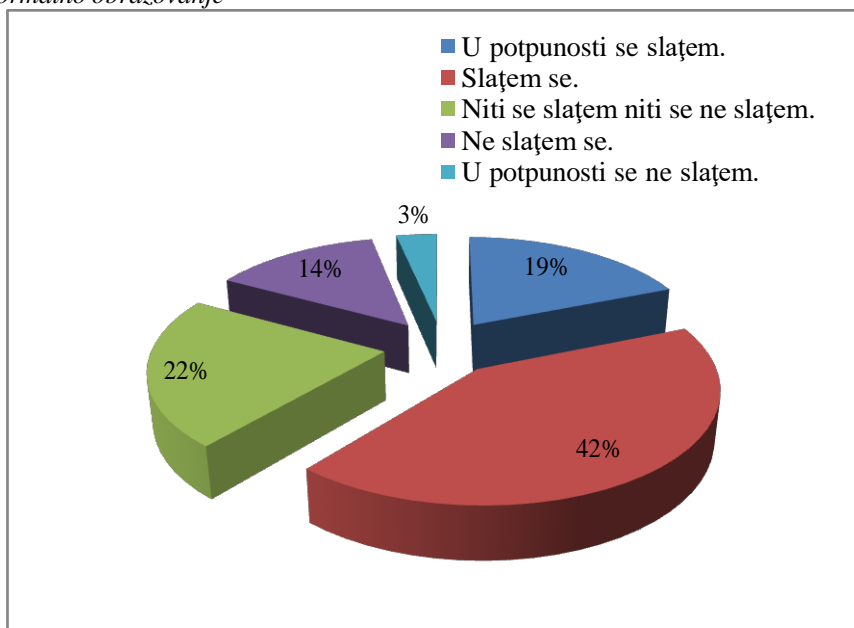
Sve je više rasprostranjen neformalni oblik učenja i usvajanja znanja. Ono podrazumijeva organizirano i svjesno obrazovanje i učenje, a sve s ciljem zadovoljavanja raznovrsnih obrazovnih potreba. Neformalno obrazovanje (ovaj termin usvojen je sedamdesetih godina prošlog stoljeća) je nastalo usljed „krize formalnog sistema obrazovanja“. Neki od glavnih uzročnika ove krize jesu porast broja studenata, povećani troškovi obrazovanja, nedovoljni resursi za ekspanziju obrazovanja, nedjelotvornost formalnog obrazovnog sistema, itd. Usljed krize koja je nastala neformalno obrazovanje je, zbog svoje elastičnosti, pružalo određenu vrstu „nadoknade znanja“ nedostacima školskog sistema. Prvi zadatak neformalnog obrazovanja odraslih jeste da omogući obrazovanje osobama kojima školovanje nije realistička alternativa. Drugi zadatak jeste da osigura nove vještine za siromašno i ruralno stanovništvo, kao i da izbjegne kulturne prepreke u iskorištavanju školske efikasnosti. Također, neformalno obrazovanje treba iskoristiti oskudne obrazovne resurse i modificirati dotadašnji sistem školovanja. Današnje aktivnosti koje pripadaju dijelu neformalnog obrazovanja nisu samo ruralne razvojne strategije koje su namijenjene nepismenima i siromašnima. Baš naprotiv, danas u programima neformalnog obrazovanja učestvuju osobe različitih statusa, među kojima su i visokoobrazovani naučnici i stručnjaci. Oni moraju pratiti trendove i znati kako koristiti napredne tehnologije. To nikako ne znači da je potrebno potisnuti usvojeno znanje i dotadašnji stepen obrazovanja. Formalni oblik obrazovanja ne treba biti dominantan, ali svakako treba ostati funkcionalan i spreman za korištenje (Despotović i Kulić, 2010).

U anketnom upitniku postavili smo sljedeću tezu: „Veći stepen NEFORMALNOG obrazovanja (vještine, znanja i kompetencije koje se stiču dobrovoljno kroz određene projekte, seminare ili edukacije) kod mladih u Bosni i Hercegovini omogućava brži pronalazak posla“. Odgovori (na ovo pitanje odgovorilo je 687 osoba) koje smo dobili bili su

očekivani: 290 ispitanika (42,2%) se slaže sa ovom tezom, dok se 130 osoba (18,9%) u potpunosti slaže, što znači da je većina ispitanika na strani neformalnog obrazovanja. Tačno 150 osoba (21,8%) se nisi slaže niti ne slaže, a 94 ispitanika (13,7%) se ne slaže sa postavljenom tezom. Samo 23 osobe (3,3%) se u potpunosti ne slažu sa rečenicom da veći stepen neformalnog obrazovanja kod mladih u ovoj državi omogućava brži pronalazak posla.

Grafikon 5. Neformalno obrazovanje

Jedna od ispitanica, dvadesetjednogodišnja studentica sa prebivalištem u Sarajevskom kantonu, smatra da mladi ne shvataju važnost volonterizma i neformalnog obrazovanja, koje je odličan alat za sticanje mnogo više vještina nego što bi to na fakultetu učinili, te kao bolja priprema za tržište rada. Također, dvadesetogodišnja studentica iz istog kantona smatra da je broj mladih koji su učestvovali ili učestvuju u školskim/studentским razmjenama (unutar granica Bosne i Hercegovine i u inostranstvu, na Erasmus+ ili Work&Travel programima) veoma mali. Ona navodi da su takva i slična iskustva jako bitna u mnogim segmentima razvoja jedne mlade osobe, ali i društva.

Još jedno pitanje smo iskoristili kako bismo što bolje i približnije pojasnili stavove ispitanika o neformalnom obrazovanju. Na postavljenu tezu „Neformalno obrazovanje mladih je potrebno jednako kao i formalno obrazovanje“, dobili smo odgovore kakve smo i očekivali. Čak 336 osoba (48,6%) se slaže, a 271 osoba (39,2%) se u potpunosti slaže sa ovom tezom. Anketiranih 56 osoba (8,1%) se niti slaže niti ne slaže. Samo je 23 (3,3%) onih koji se ne slažu, a 5 osoba (0,7%) onih koji se u potpunosti ne slažu sa ovom tezom. Ovakvi rezultati potvrđuju važnost neformalnog obrazovanja u odnosu na formalno.

Tabela 9. Neformalno obrazovanje

	N	%
U potpunosti se slažem.	271	39,2
Slažem se.	336	48,6
Niti se slažem niti se ne slažem.	56	8,1
Ne slažem se.	23	3,3
U potpunosti se ne slažem.	5	0,7
UKUPNO	691	100

Savremeni andragoški izvori definiraju informalno obrazovanje kao „istinski, doživotan proces u kome svaka individua usvaja stavove, vrijednosti i znanja iz dnevnog iskustva i obrazovnih uticaja koji dolaze iz okoline“. Popularan je i pojam „slučajno učenje“. Informalno učenje nije prostorno i vremenski ograničeno, i najčešće podrazumijeva interakciju među ljudima i usvajanje vještina za saradnju. Najčešće je samoinicirano i vanjska kontrola obično nije prisutna od strane nadređenog, roditelja, nastavnika ili drugih.

Ova tri aspekta obrazovanja su različiti u strukturi i prioritetu, ali svakako nisu međusobno isključeni i nemaju samo jednu funkciju. Oni su u saglasnosti sa individualnim i društvenim strategijama za razvoj životnog ciklusa. Formalno obrazovanje je svakako najzastupljenije u školi i adolescenciji, neformalno kroz rad i u odraslom dobu, a informalno učenje je najviše zastupljeno u porodici i djetinjstvu.

Od 691. ispitanika ankete, 356 osoba (51,52%) ima visoku stručnu spremu, 322 ispitanika (46,60%) posjeduje srednju stručnu spremu, a samo 13 ispitanika (1,88%) ima osnovnu stručnu spremu.

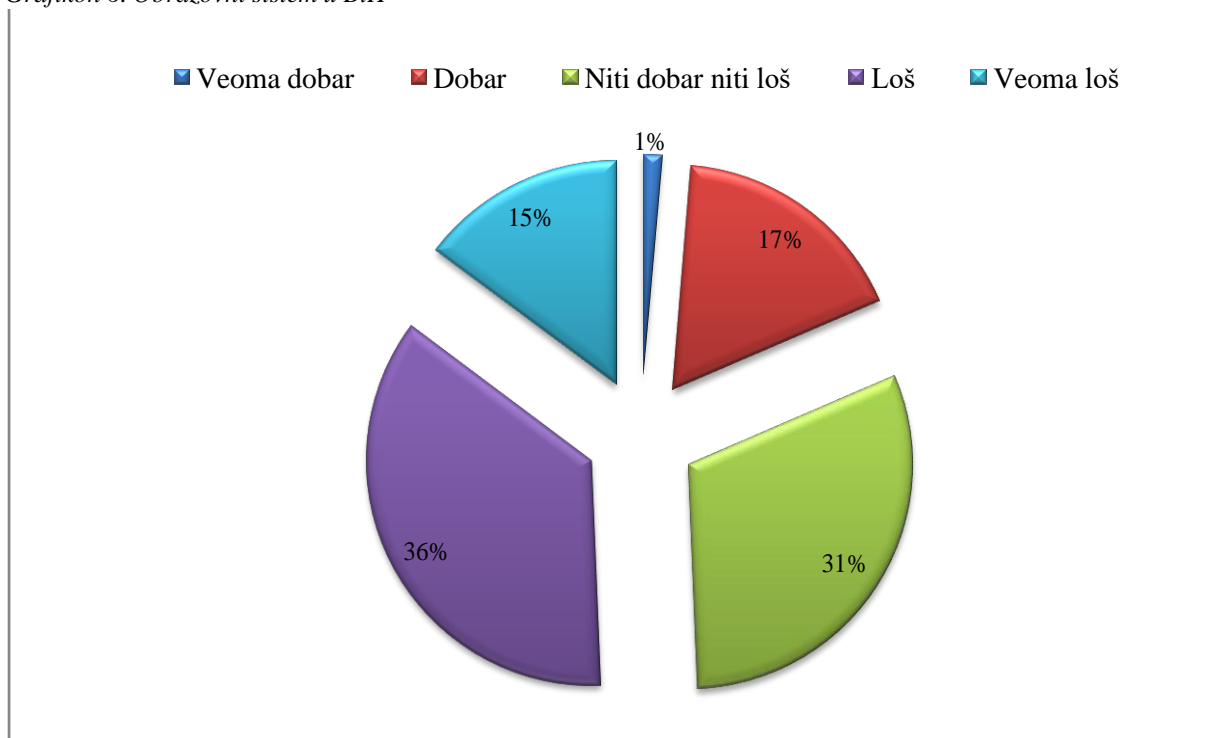
Tabela 10. Stečena stručna sprema

	N	%
Osnovna stručna sprema	13	1,88
Srednja stručna sprema	322	46,60
Visoka stručna sprema	356	51,52
UKUPNO	691	100

Obrazovni sadržaj u Bosni i Hercegovini je neadekvatan i štetan na više nivoa, jer su znanja i vještine koje se godinama unazad, ali i u sadašnjosti nude, upitni i zastarjeli u odnosu na najnovije tehnologije i sisteme obrazovanja u razvijenim svjetskim zemljama. To potvrđuju i rezultati anketnog pitanja „Prema Vašem mišljenju, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini je...“ Na ovo pitanje bili su ponuđeni odgovori iz Likertove skale. Ipak, ne možemo reći da je jedan odgovor bio daleko najdominantniji. 248 ispitanika (35,9%) smatra

da je obrazovni sistem u ovoj zemlji loš, a 102 ispitanika (14,8%) misle da je obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini veoma loš. 213 osoba (30,8%) smatra da obrazovni sistem nije niti dobar niti loš. Anketiranih 119 osoba (17,2%) na ovom pitanju glasalo je za dobar obrazovni sistem, a svakako je najmanji broj onih koji misle da je obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini veoma dobar – samo 9 osoba (1,3%).

Grafikon 6. Obrazovni sistem u BiH

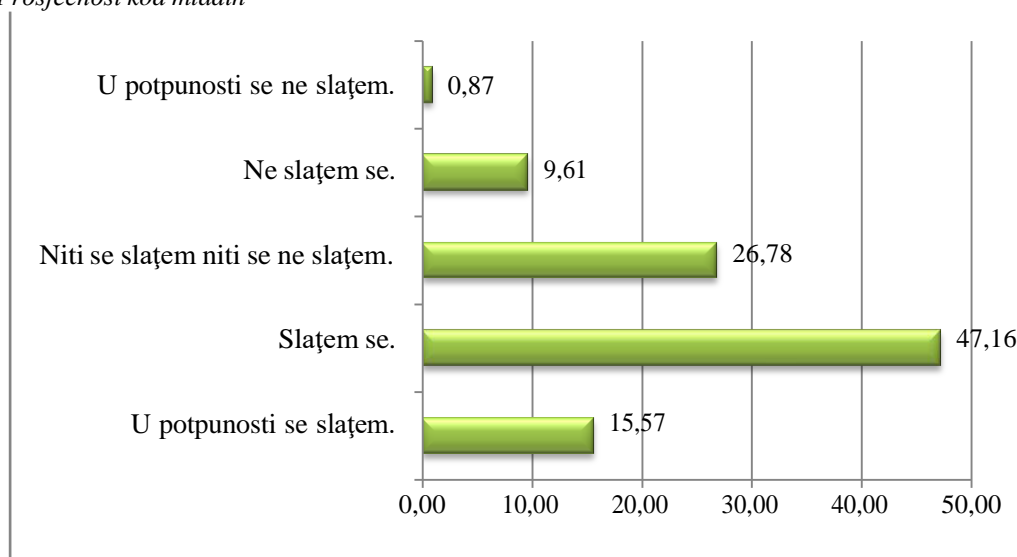

Istraživanja pokazuju da svaki četvrti mladi uposlenik sa srednjoškolskim obrazovanjem, radi na poslovima koji su drugačiji od znanja koja su mu ponuđena tijekom formalnog obrazovanja. Još jedan alarmantan podatak jeste da skoro svaka druga mlada osoba po završetku srednje škole završi svoje obrazovanje, a svaki četvrti učenik napusti započeto školovanje. U razvijenim društvima ovi podaci su daleko ispod prosjeka. Ni u visokoobrazovnom sistemu situacija nije puno bolja. Naime, 27% studenata u ovoj zemlji odustane od studija koje su započeli. To je jedan od razloga zašto je Bosna i Hercegovina na samom dnu Evropske ljestvice u provođenju reformi u visokom obrazovanju, što je rezultat kontinuiranog političkog opstruiranja pri uspostavljanju nužnih agencija na nivou države. Također, u naučna istraživanja u Bosni i Hercegovini ulaže se mizernih 0,1% iz GDP-a, dok se prije posljednjeg rata izdvajalo čak 2%. U Evropskoj uniji se za ova pitanja izdvaja 3%. To je glavni razlog zašto se država može „pohvaliti“ sa samo 0,61 objavljenim radovima na

100.000 stanovnika. Taj broj je trostruko manji nego 1990. godine. Na globalnom indeksu inovacija Bosna i Hercegovina je bila na 65. mjestu, a spala je na 81. mjesto, zbog čega je posljednja u regionu po ovom pitanju. Sve ove stavke dovode do logičnog zaključka da čak 80% mladih u državi nije zadovoljno postojećim sistemom obrazovanja. Podrazumijeva se da se ovom praksom dovodi do marginaliziranja društva i mladih, koji ga velikim dijelom čine, u odnosu na razvijene dijelove regije i svijeta.

U bosanskohercegovačkom društvu se također stvara atmosfera u kojoj se podržava prosječnost, što se svakako ne bi trebalo dešavati niti podržavati. To nije odlika kvalitetnog društva u kojem se podržavaju najbolji studenti, zlatne i srebrene značke univerziteta, te inovativne osobe sa biznis idejama. Baš naprotiv, takvim nastojanjem se kvalitetan kadar lako prepušta drugima koji će im ponuditi više. S obzirom na to da nam je ovaj „fenomen njegovanja prosječnosti kod mladih“ veoma interesantan, odlučili smo i ovo pitanje obraditi kroz našu anketu. Postavili smo tezu: „Prosječnost kod mladih je osobina koja se preferira u bosanskohercegovačkom društvu, a naročito u obrazovanju“. Nažalost, dobili smo odgovore koji potvrđuju gore spomenute stavke. Na ovo pitanje odgovorilo je 687 ispitanika. Čak 324 anketirane osobe (47,2%) se slažu sa navedenom tezom, dok se 107 osoba (15,6%) u potpunosti slaže. Broj osoba koje se niti slažu niti ne slažu je 184 (26,8%). Svakako su u manjini osobe koje se ne slažu sa ovom tezom – njih 66 (9,6%), dok se u potpunosti ne slaže samo 6 osoba (0,9%).

Grafikon 7. Prosječnost kod mladih

Neophodno je naglasiti da u ovoj sferi, tj. u odnosu društva prema nauci, nije u pitanju samo finansijski problem. Veći i važniji je problem mentalne prirode. Pri rješavanju takvog problema mora se desiti socijalni preokret, te odustati od tradicionalne percepcije da je ulaganje u nauku „nepotrebnim trošak“. Potrebno je krenuti od teze da se, ulaganjem u nauku i obrazovanje, ulaže u temelj i napredak naraštaja koji dolaze. Ovakav preokret se ne može desiti sam niti preko noći, za njega se treba boriti, a nesumnjivo je da je borba koja predstoji veoma teška i njen kraj je veoma neizvjestan i dalek, upravo zbog atmosfere koja trenutno vlada u Bosni i Hercegovini. Pored političara i mladih ljudi, koji bez sumnje moraju raditi na ovom problemu, odnosno na njegovom rješavanju, beskraino važnu ulogu u rješavanju ovog pitanja ima i akademska zajednica, čija glavna misija mora biti podržavanje mladih u ostvarivanju što višeg stepena obrazovanja na tlu Bosne i Hercegovine, te omogućavanje što boljih uslova za to, a ne ostvarivanje (vlastitih) interesa koji su povezani sa kapitalom (Tiga i ostali, 2014).

Kada govorimo o stanovništvu u Kantonu Sarajevo i stepenu završenog obrazovanja, ukupno je 26.388 osoba koje imaju od 15 do 19 godina. Od toga je 481 osoba bez ikakvog obrazovanja, 191 osoba nema potpuno osnovno obrazovanje, a 17.909 osoba je završilo osnovnu školu. Srednju školu pohađaju 7.729 osoba, dok višu školu i prvi stepen fakulteta ima njih 78. Ako posmatramo starosnu grupu od 20 do 24 godine, njih je ukupno 25.484, od kojih je 155 bez ikakvog obrazovanja. 65 osoba ima nepotpuno osnovno obrazovanje, a 594 osobe imaju završenu osnovnu školu. Srednju školu završilo je 19.874 osobe, dok su specijalizaciju nakon srednje škole obavile samo 63 osobe. Višu školu i prvi stepen fakulteta ima 271 osoba, a visoku školu, fakultet, akademiju ili univerzitet završile su 4.462 osobe. Od 4.462 osobe koje imaju završenu višu školu, fakultet ili akademiju, 848 je onih koji su studirali po starom programu. Od toga su samo 3 specijalista, 131 magistar nauka, te 2 doktora nauka. Više je osoba koje su studirale ili još uvijek studiraju prema programu po Bolonji, njih 3.614. Od toga je 3.194 bachelor-a i diplomiranih, magistara je 419, a samo je 1 doktor nauka. Kada govorimo o nepismenom stanovništvu u Kantonu Sarajevo, a koji imaju od 15 do 19 godina, ukupno ih je 26.388, a nepismeno 87 osoba, od čega su 42 osobe muškog spola, a 45 je osoba ženskog spola. Procentualno gledano, u ovoj kategoriji 0,33% je nepismenog stanovništva u odnosu na ukupno stanovništvo. Nepoznat je rezultat za 21 osobu. Također, 25.484 osobe spadaju u dobnu grupu od 20 do 24 godine. U ovoj kategoriji nepismeno je ukupno 82 osobe, od kojih je 37 muškaraca, a 45 žena. Možemo zaključiti da je u obje dobne grupe veći broj nepismenih žena. Procenat nepismenog u odnosu na ukupno stanovništvo iznosi 0,32%, a nepoznat je rezultat za 14 osoba (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

U Kantonu Sarajevo prema posljednjem Popisu stanovništva iz 2013. godine živi, kako je već spomenuto, ukupno 370.879 ljudi, od kojih je kompjuterski pismeno 196.482. Čak 58.382 osobe djelomično poznaju rad na računaru, a čak 113.462 osobe su kompjuterski nepismene. Nepoznat rezultat je za 2.553 osobe. Kada je riječ o mladim ljudima koji pripadaju starosnoj grupi od 15 do 19 godina, njih je ukupno 26.388. Veliki broj njih je kompjuterski pismeno, čak 23.867 osoba, što je veoma pozitivna stvar. Tačno 1.916 osoba djelomično poznaje rad na računaru, a samo 348 osoba je kompjuterski nepismeno. Za 257 njih rezultat je nepoznat. Situacija sa osobama koje imaju od 20 do 24 godine je veoma slična. U ovom kantonu živi 25.484 osobe koje pripadaju ovoj dobnoj skupini. Najveći dio njih je kompjuterski pismeno, čak 22.877 osoba. Broj ljudi iz ove grupe koji djelomično poznaju rad na računaru je 2.028, a 437 njih je kompjuterski nepismeno. Nepoznat je rezultat za 142 osobe (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

4.5. Aktivnost

Relevantni statistički pokazatelji potvrđuju da je u Bosni i Hercegovini svaka druga mlada osoba nezaposlena. To znači da je stopa nezaposlenosti u ovoj zemlji najveća u Evropi, a prema Anketi o radnoj snazi iz 2012. godine, ona iznosi 54,3%. Rezultati Studije o mladima u Bosni i Hercegovini iz 2014. godine pokazuju socioprofesionalni status mladih, gdje je 27,4% učenika, a 25,9% nezaposlenih. Studenata je 24,4%. Postotak zaposlenih na puno radno vrijeme iznosi 17,5%, a mladih koji su zaposleni na skraćeno radno vrijeme je samo 2,7%. Slobodnu profesiju ima 1,1% omladine, poljoprivrednika je 0,5%, dok je vlasnika firme 0,1%. Najveći procenat zaposlenih, čak 54,5%, ima završenu četverogodišnju školu. Najdominantniji sektori za zapošljavanje su trgovina i ugostiteljstvo, što dokazuje gore pomenutu tvrdnju da se u Bosni i Hercegovini cijeni i vrjednuje prosječnost umjesto natprosječne kvalitete. Najveći broj zaposlenih pripada dobnoj grupi od 23 do 27 godina. Svaka druga mlada nezaposlena osoba ima srednju stručnu spremu, a 29,4% nezaposlenih ima završenu srednju trogodišnju školu. 14,3% ispitanika ove Studije imaju višu stručnu spremu ili više, a nalaze se na evidencijama zavoda za zapošljavanje u Bosni i Hercegovini (Tiga i ostali, 2014).

Religija je veoma osjetljiva socijalna tema, a posebno na teritoriji Bosne i Hercegovine, u kojoj zajedno žive pripadnici različitih religija. Prema ovoj Studiji,

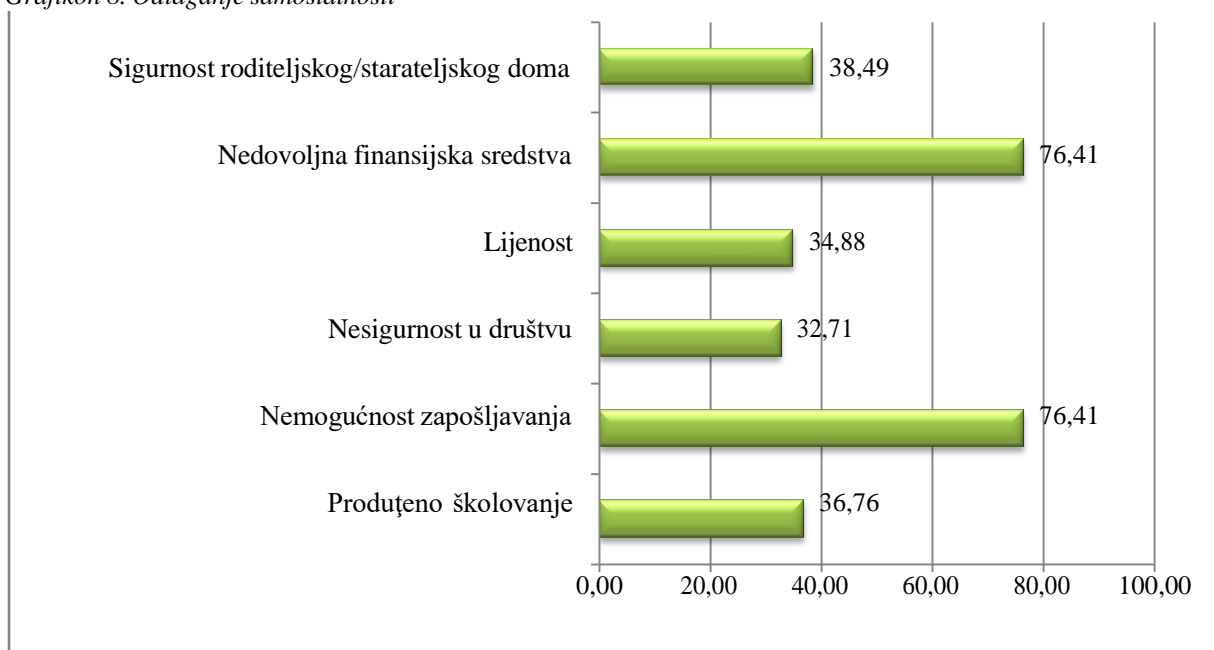
veliki broj ispitanika se izjasnilo da pripadaju nekoj vjeroispovijesti – čak 95,6% njih. Najviše njih pripada islamskoj, 55,8%, zatim pravoslavnoj – 27,3%, te katoličkoj vjeroispovijesti 12,5%. Kao ateisti izjasnilo se 1,8% ispitanika, dok je 2,6% njih bilo bez odgovora. Samo jedan ispitanik se izjasnio kao pripadnik židovske vjeroispovijesti (Tiga i ostali, 2014).

Prema posljednjem Popisu stanovništva Bosne i Hercegovine, u Kantonu Sarajevo je 350.333 radno sposobnih osoba, od kojih 35.508 čine mladi, odnosno učenici i studenti, koji imaju 15 i više godina. Od toga su 16.726 osobe muškog spola, a 18.782 su osobe ženskog spola. 31.598 njih pripadaju dobnoj skupini od 15 do 24 godine. U ovoj kategoriji 15.047 osoba su muškarci, dok je žena 16.051. Kada je riječ o radnoj snazi, 137.925 osoba je zaposleno. Nezaposlenih je 38.171, a od ovog broja 22.956 su ranije bili zaposleni, dakle imaju određeno iskustvo, dok je 15.215 osoba bez radnog iskustva. Kada govorimo o ekonomski neaktivnim ljudima, ukupno ih je 174.237. Pored već spomenutih učenika i studenata, u ovu kategoriju spadaju i penzioneri kojih je u ovom kantonu 78.963, zatim osobe koje obavljaju kućanske poslove, njih 34.922, nesposobnih za rad je 4.145, te ostali kojih je 20.699. Mlade, zaposlene osobe u Kantonu Sarajevo, tj. one osobe koje imaju od 15 do 25 godina, bave se različitim zanimanjima. Od njih 8.016, 149 njih su rukovodioci/menadžeri, 794 je stručnjaka iz različitih oblasti, 1.394 je tehničara i stručnih saradnika, 961 njih su uredski službenici ili se bave sličnim zanimanjima. Prodavača ili osoba koje se bave uslužnim zanimanjima je 2.741, 78 je poljoprivrednika, šumara i ribara, a 872 osobe bave se zanimanjima za neindustrijski način rada. Rukovodioca i montažera mašinama i postrojenjima je 438, jednostavnim zanimanjima bavi se 441 osoba, dok se vojnim zanimanjima bavi 148 osoba. U Kantonu Sarajevo ukupno je zaposlenih 137.925 osoba, od kojih je 121.964 zaposlenici, a samo 7.167 su poslodavci. Samozaposlenih je 6.007. Samo je 57 poljoprivrednika na vlastitom imanju sa zaposlenim osobama, dok je poljoprivrednika na vlastitom imanju bez zaposlenih osoba 386. Veliki broj je neplaćenih, pomažućih članova domaćinstva, a to je 2.344 (Popis stanovništva Bosne i Hercegovine, 2013).

Vrlo je važno spomenuti i zaključke Studije o mladima Bosne i Hercegovine iz 2019. godine. Navodi se da mladi u ovoj zemlji zbog produženog školovanja, nemogućnosti zapošljavanja i pod pritiskom nesigurnosti, odlažu samostalnost do kasnih dvadesetih godina života. Primjerice, u Sjedinjenim Američkim Državama mladi se uglavnom na ovaj korak odlučuju već pri punoljetstvu. Tako u Bosni i Hercegovini svaka treća mlada osoba želi živjeti samostalno, ali nema (finansijske) mogućnosti da ostvari ovu želju. Prema rezultatima sprovedene ankete, razlozi zašto mladi ljudi u bosanskohercegovačkom društvu odlažu

samostalnost do kasnih dvadesetih godina su sljedeći: nemogućnost zapošljavanja (528 osoba - 76,4%); nedovoljna finansijska sredstva (također 528 osoba - 76,4%); sigurnost roditeljskog/starateljskog doma (266 osoba – 38,5%); produženo školovanje (254 osobe – 36,8%); lijenost (241 osoba – 34,9%); nesigurnost u društvu (226 osoba – 32,7%). Važno je napomenuti da su ispitanici imali mogućnost da odgovore na svaki od ponuđenih odgovora. Ovi podaci potvrđuju rezultate Studije o mladima iz 2019. godine, što znači da se i dvije godine kasnije situacija nije znatno promijenila, te da mladi još uvijek imaju jednake, ako ne i veće probleme pri samostalnosti, nego tada. Četrdesetdevetogodišnja ispitanica sa srednjom stručnom spremom, zaposlena na puno radno vrijeme na području Kantona Sarajevo, smatra da je interesantno da se sve više mladih odlučuje na zajednički život, ali bez stupanja u brak, pri čemu proširenje porodice odgađaju do tridesetih i više godina.

Grafikon 8. Odlaganje samostalnosti

Porodica i tradicionalni način života još uvijek igra veliku ulogu pri donošenju odluka bosanskohercegovačke mladeži. Odluke kao što je odabir školovanja, zanimanja, partnera, mjesta stanovanja i sl, naizgled se donose individualno, ali stariji članovi porodice ipak imaju uticaj na konačni ishod. Dobra stvar jeste što mladi u Bosni i Hercegovini, uprkos stalnim političkim igrama i strahovima, ne biraju svoje prijatelje prema vjeri, etničkoj ili klasnoj pripadnosti (Turčilo i ostali, 2019).

Kroz anketu, neki od ispitanika su se naročito dotakli teme političkog aktivizma, te su ostavili svoje komentare. Naime, dvadesettrogodišnja ispitanica, studentica iz sarajevskog kantona, se pita zašto mladi izbjegavaju politički angažman u lošem sistemu koji vapi za novim, naprednijim i perspektivnijim idejama. Također, pedesetjednogodišnja ispitanica, zaposlena na puno radno vrijeme u istom kantonu, smatra da je borba i istrajnost mladih da naprave promjene nedovoljna. Dvadesetosmogodišnja visokoobrazovana ispitanica napisala je sljedeći komentar: „Mladi nisu upoznati sa alatima i mehanizmima. Vlada jedna potpuna neupućenost i veliko samopouzdanje u neznanju. Vrijednosti potpuno poremećene. Ako pričamo o nekom aktivizmu i angažmanu, svede se na krug osoba koji se međusobno poznaje. Mladi nemaju hrabrosti niti argumenata da se bilo čemu suprotstave, ne znaju postaviti provokativno smisljeno pitanje, a društvene mreže koriste isključivo u razbibrigu“.

4.6. Slobodno vrijeme

Slobodno vrijeme se može definirati kao vrijeme kojim čovjek slobodno raspolaže, te vrijeme kada nije opterećen obavezama prema vlastitom psihofizičkom zdravlju ili vlastitoj ličnosti. Glavni sadržaj slobodnog vremena jesu razvoj ličnosti, zabava i odmor. Podrazumijeva se da je slobodno vrijeme ono vrijeme koje preostaje kada se odbije radno vrijeme, vrijeme psihofizičkih potreba te vrijeme obavljanja kućanskih i ostalih poslova. Neke od osnovnih aktivnosti koje karakteriziraju slobodno vrijeme jesu društveno-politička aktivnost, čitanje, prijateljske posjete, šetnje, sport, televizija, radio, odmor, itd. U današnje vrijeme ovoj listi mogu se dodati i društvene mreže, digitalni mediji, koncerti, itd (Musabegović, 2008).

Ne može se govoriti o slobodnom vremenu, a da se pritom ne spomene odnos radnog i slobodnog vremena. Ovaj odnos treba se posmatrati cjelovito, u svojoj uzročno-posljedičnoj povezanosti. Tako radno vrijeme čini uzrok i sadržinu, dok slobodno vrijeme čini formu i posljedicu. Jednostavnije rečeno, dužina trajanja radnog vremena kao i intenzitet iscrpljivanja određuje slobodno vrijeme, tj. njegovu strukturu, obim i karakter. Upravo zato su ove kategorije čvrsto povezane, te su ljudi zainteresirani za njihovo racionalno korištenje. Kroz slobodno vrijeme individua može zadovoljiti potrebe koje ona izabere, a radnim vremenom osiguravaju se sredstva neophodna za egzistenciju. Također, vrijeme koje se karakterizira kao slobodno predstavlja prostor za svestrani razvitak individue. Kada usvaja nova znanja,

umijeća i sposobnosti, te dolazi do novih iskustava, čovjek tim putem razvija i proizvodne snage društva. Dakle, čovjek će biti jača proizvodna snaga društva, ako ima više slobodnog vremena. Ipak, visokorazvijena kapitalistička društva gledaju na slobodno vrijeme kao na suprotnost radnom vremenu. Slobodno vrijeme je, prema njima, uslovljeno, jer je radno vrijeme mjera bogatstva, a slobodno vrijeme je prostor kada se čovjek priprema za radno vrijeme (Musabegović, 2008).

Na radno i slobodno vrijeme utiče splet različitih faktora. To može biti karakter društvenih odnosa, nivo materijalnih proizvodnih snaga, opštedruštveni nivo razvoja životnog standarda, te karakteristike radnog mjesta, porodice, lični faktori svake individue, itd. Priroda izvora slobodnog vremena može biti objektivna i subjektivna. Kod jedne vrste izvora slobodnog vremena naglašen je sociološki aspekt, dok je kod drugi ekonomski aspekt više izražen.

Sociolozi iz zapadnih zemalja su u svojim istraživanjima zaključili da čovjek u toku svog slobodnog vremena nastoji kompenzirati monotoniju svojih radnih operacija. Ipak, nekada korištenje slobodnog vremena može biti dezorganizirano. To podrazumijeva upotrebu kockarskih igara, gledanja kriminalnih filmova, konzumiranje opojnih sredstava, auto trke, itd. U posljednjih nekoliko godina na ovu listu možemo dodati i praćenje reality programa koji često promoviraju nemoral, pretjerano konzumiranje alkohola, besposličarenje, isl. Tako čovjek postaje socijalno izolovan i indiferentan, te gubi kontrolu nad svojim aktivnostima. Ovu pojavu označava se još i terminom „djeca i mladi u riziku“, a smatra se da su ovakva rizična ponašanja najčešće rezultat niza situacija i uzroka kojima su mladi izloženi u krugu porodice, ili kroz socijalne, ekonomske i druge faktore. Musabegović (2008) navodi da se čovjekova otuđenost u procesu rada ne rješava ovakvim korištenjem slobodnog vremena, već se naprotiv dalje potencira. Uprkos tome, postoji ona kategorija ljudi koji kroz hobije žele potisnuti nedaće koje im donosi rasparčani proces rada. Kroz hobije, kao što su briga o životinjama ili praćenje sportske prognoze, čovjek se lakše relaksira. Hobiji, pak, ne znače stvaranje razvijenije ličnosti, iako zasigurno znače odmor i pomoć pri izdržavanju presije. To su razlozi zbog kojih brojni svjetski sociolozi smatraju da se otuđenost može prevazići povećanjem slobodnog vremena.

Socijalizacija mladih kroz slobodno vrijeme je veoma značajna. Sociologija i pedagogija ga karakteriziraju kao važno jer se u njemu odvijaju odmor, razonoda i razvoj ličnosti, a te tri funkcije su ključne za napredak svake mlade osobe. Kao što je navedeno ranije, bitno je razumjeti da slobodno vrijeme ne treba biti pukom traćenje vremena, nego prostor koji će biti

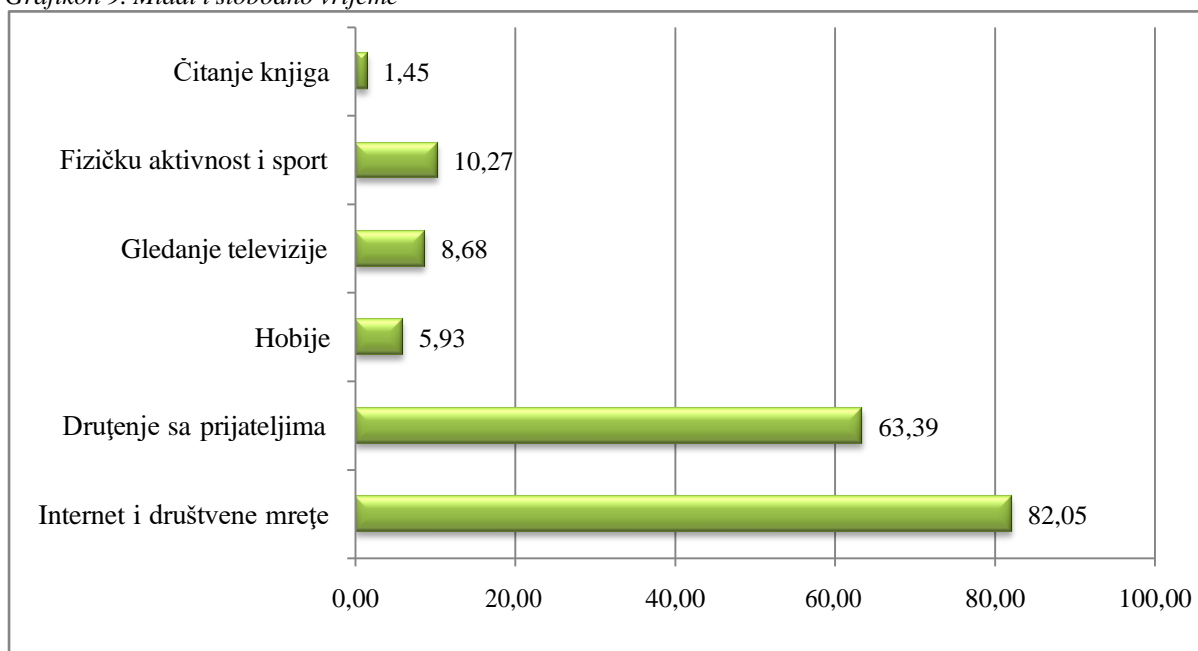
ispunjen kreativnim i aktivnim odmorom, razonodom i humanizacijom. Već spomenuta Studija o mladima u Bosni i Hercegovini iz 2014. godine donosi različite rezultate kada je riječ o slobodnom vremenu i načinu života, kao i rizičnim ponašanjima. Prema ovoj Studiji, 83,5% mladih koristi internet često, dok se samo 2,7% njih ne koristi internetom uopće. 94,2% ima stalni pristup internetu, dok samo 5,8% mladih nema nikakav pristup internetu. Postotak mladih koji često provode slobodno vrijeme slušajući muziku je 81,1, a postotak onih koji često gledaju televiziju je 63.

21,1% mladih koristi se internetom 1 do 2 sata dnevno, 17,7% mladih koristi internet 2 do 3 sata dnevno, dok je 10,2% mladih koji koriste internet više od 6 sati dnevno. Različite su i svrhe u koje mladi najčešće koriste internet. Najveći postotak mladih koristi internet radi pristupa društvenim mrežama – čak 29,9%. Postotak mladih koji koriste internet radi čitanja vijesti ili dolaznja do informacija jeste 26,6%. Zbog traženja različitih informacija internet koristi 13,1% mladih, a radi komuniciranja sa porodicom i poznanicima internet koristi 9,7% mladih.

Podaci o prosjeku vremena provedenog uz televiziju tijekom dana pokazuju da je televizija gotovo pa zastario medij. 29% mladih gleda televiziju maksimalno 1 sat, dok 33,3% mladih provodi ispred televizije 1 do 2 sata. Gotovo duplo manje mladih provodi između 2 i 3 sata gledajući televiziju, 15,4%. Samo 5,9% mladih gleda televizijski program između 3 i 4 sata. Nešto više njih provede više od 4 sata ispred televizije – 7%, a 5% mladih ne gleda televiziju nikako. 4,5% mladih ne zna odgovor na ovo pitanje (Tiga i ostali, 2014).

Rezultati ankete pokazuju da mladi u ovoj zemlji slobodno vrijeme koriste najviše za internet i društvene mreže (567 ispitanika - 82,1%), zatim za druženje sa prijateljima (438 ispitanika – 63,4%), fizičku aktivnost i sport (71 ispitanik – 10,3%). Za gledanje televizije glasalo je 60 ispitanika (8,7%), za hobije 41 ispitanika (5,9%), dok je čitanje knjiga na poražavajućem posljednjem mjestu (10 ispitanika – 1,4%). Potrebno je istaći da su ispitanici imali mogućnost da odgovore na maksimalno dva od šest ponuđenih odgovora.

Grafikon 9. Mladi i slobodno vrijeme

Stavovi mladih o tome šta je „in“ su različiti. Definitivno, ono što je najviše „in“ jeste imati karijeru (87,3%), dobro izgledati (84,9%), ali i biti neovisan/na (83,1%). Nije izrazito popularno biti aktivan u politici (38,7%), ali je dosta više u trendu nositi markiranu garderobu (58,6%) ili udati se/oženiti se (67,8%). Tradicionalne vrijednosti, kao što je vjernost prijatelju, partneru ili poslodavcu uzimaju veliki postotak – 79,8%, kao i preuzimanje odgovornosti (77,7%) ili stupanje u brak (67,8%). Usko vezano za ovu temu svakako je i postotak zadovoljstva mladih svojim izgledom. 36% mladih je izuzetno zadovoljno, a 49,9% njih je zadovoljno svojim izgledom. Samo je 1,3% mladih osoba nezadovoljno, a 0,5% mladih izuzetno nezadovoljno svojim izgledom.

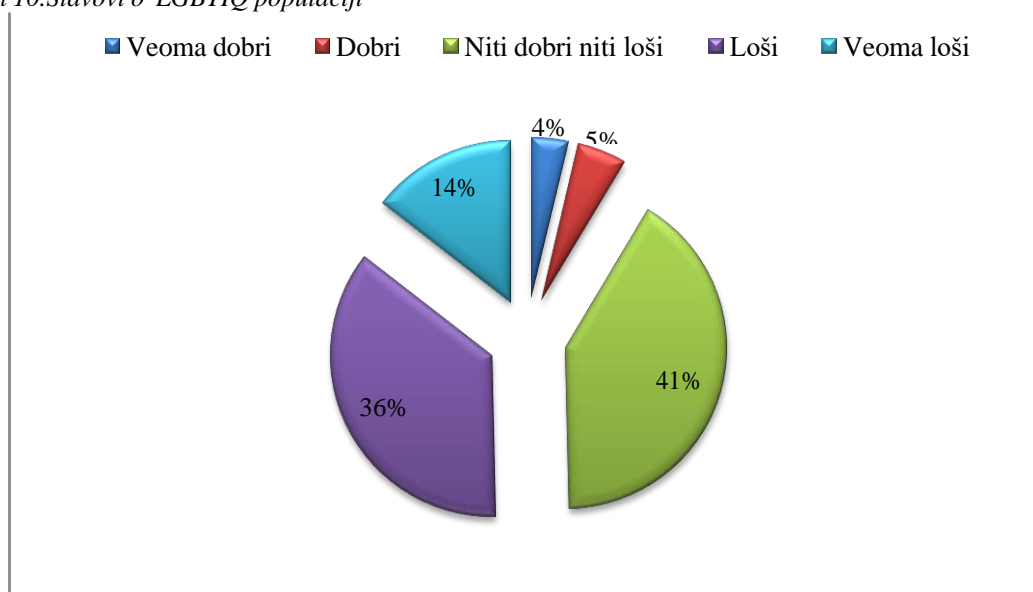
Kroz ovu Studiju obrađeno je i pitanje prvog seksualnog iskustva, međutim čak 48,8% mladih nije željelo dati odgovor na ovo pitanje. To dokazuje da je tema seksualnih odnosa u bosanskohercegovačkom društvu još uvijek zabranjena tema. 23,5% ispitanika nije još imalo seksualne odnose. 14,8% mladih ispitanika je imalo seksualne odnose sa jednim partnerom/icom, dok je 12,8% njih imalo seksualne odnose sa više partnera/ica. Među mladima koji su seksualno aktivni, 38% njih koristi kontracepciju, a postotak onih koji nikad ne koriste kontracepciju iznosi 28%. Iznenađujući je postotak mladih koji nikada nisu čuli za kontracepciju, a to je 2%. Kontroverzno pitanje o pobačaju daje, prema rezultatima ove Studije, različite odgovore. Naime, 40,4% ispitanika smatra da pobačaj treba zabraniti zakonom, osim kada je riječ o slučajevima koji su medicinski opravdani. 24,1% njih smatra

da pobačaj treba potpuno zakonom zabraniti. Za potpunu zabranu pobačaja se više zalažu mladi ljudi iz ruralnih sredina, dok su mladi iz urbanijih sredina više skloni legalizaciji pobačaja. Zanimljivo je i to da pozitivan stav o potpunoj zabrani pobačaja više imaju muškarci, te mladi iz manjih naselja. 16,1% mladih smatra da bi pobačaj trebao biti zakonski dopušten, tj. legalan, dok 19,3% mladih nema mišljenje o ovoj temi (Tiga i ostali, 2014).

Nezaobilazno pitanje je svakako pitanje o pripadnicima LGBTIQ populacije, tačnije o stavovima mladih prema ovoj kategoriji društva. Čak 40,3% mladih smatraju pripadnike LGBTIQ populacije u potpunosti neprihvatljivim, a 21,1% mladih smatra ih uglavnom neprihvatljivim. Samo je 6,4% mladih kojima je ova društvena kategorija u potpunosti prihvatljiva, dok je 10,7% onih kojima su homoseksualci i lezbijke uglavnom prihvatljivi. 21,5% mladih ispitanika smatra ih niti prihvatljivim niti neprihvatljivim (Tiga i ostali, 2014).

Na pitanje u anketi „Stavovi mladih u Bosni i Hercegovini o LGBTIQ populaciji su...“, ispitanicima su bili ponuđeni odgovori iz Likertove skale. 284 ispitanika (41,1%) smatraju da su stavovi mladih o ovoj društvenoj grupi niti dobri niti loši, dok 248 ispitanika (35,9%) misli kako su stavovi mladih o ovom pitanju loši. 100 anketiranih osoba (14,5%) navodi da su stavovi mladih o navedenoj temi veoma loši. Znatno manji broj osoba misli da su stavovi mladih o LGBTIQ populaciji dobri – 34 osobe (4,9%), dok samo 25 osoba (3,6%) smatra da su stavovi mladih o ovoj temi veoma dobri.

Grafikon 10. Stavovi o LGBTIQ populaciji

Neki od ispitanika željeli su posebno naglasiti svoje stavove o ovoj temi: dvadesetgodišnja studentica iz Kantona Sarajevo kratko je navela: „Samo želim da se nadovežem na zadnje pitanje. Protiv sam LGBTIQ populacije“. Jedan muški ispitanik, dvadesetčetverogodišnjak sa visokom stručnom spremom, zaposlen na puno radno vrijeme u Kantonu Sarajevo, bio je iznenađujuće brutalan kada je riječ o ovoj temi: „LGBTIQ populaciju treba pobiti u gasnoj komori. Nakon toga kremirati i pepeo prosuti na sred Pacifika, jer to smeće ne treba da se nalazi na zemlji“. Veoma je šokantno da mlade, visokoobrazovane osobe u bosanskohercegovačkom društvu razmišljaju na ovakav način. Dvadesetsedmogodišnja ispitanica, visokoobrazovana sa radom na puno radno vrijeme, iz Kantona Sarajevo, ukazala nam je na eventualnu grešku kada je riječ o ovoj temi: „Mislim da biste trebali uvesti opciju drugačijeg rodnog identiteta pored "muško/žensko" opcije, zato što spominjete LGBTIQ populaciju kao i odnos muškarci/žene, no ne nudite opciju izražavanja za ljude koji ne osjećaju da pripadaju jednoj od dvije kategorije, a također su dio grupe mladih u bosanskohercegovačkom društvu“. Jedna ispitanica nam je ostavila komentar koji se može primijeniti na sve aspekte društva, ali pogotovo na ovaj u kojem se govori o pripadnicima LGBTIQ populacije. Naime, ova devetnaestogodišnjakinja, studentica iz sarajevskog kantona, smatra da nedovoljna podrška mladima često stiže upravo od drugih mladih osoba.

Studija o mladima Bosne i Hercegovine iz 2019. godine također je obrađivala sociodemografsku kategoriju slobodnog vremena i životnih stilova. Ključni nalazi pokazuju da 85,4% omladine često koriste društvene mreže, gdje su Facebook i Instagram najčešće korištene. Samo 2,8% mladih ne koristi društvene mreže. Činjenica koja zabrinjava jeste da čak 18,6% osoba nikada nisu pročitali knjigu, a 41% njih nikada nije bilo u inostranstvu. Time se nameće zaključak da su njihovi stavovi uglavnom formirani na osnovu društvenih mreža i online izvora informacija. Također, studija je pokazala da su mladi zainteresirani za različite aktivnosti, ali ne pokušavaju ih sprovesti u praksi. Oni smatraju da je zdravi način života važan, ali je njihovo slobodno vrijeme ipak usmjereno na društvene mreže i tehnološka pomagala. To nas navodi na zaključak o hedonističkom stilu života, koji uvijek prevagne u odnosu na intelektualni (Turčilo i ostali, 2019).

5. Umjesto zaključka

Na osnovu provedene analize i teorijskih spoznaja, možemo konstatirati da prosječno dijete u ovoj zemlji pohađa osnovnu školu, te se nakon završetka iste odlučuje za upis i završetak srednjeg obrazovanja. Postoje nažalost i primjeri napuštanja srednje, ali i osnovne škole, iako je prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini osnovno obrazovanje obavezno za svu djecu. Srednje obrazovanje nije obavezno, ali se prosječni bosanskohercegovački učenik/ica odlučuje na završetak srednje škole. Teško je reći da li se prosječan maturant/ica u domovini odlučuje za dalje školovanje, odnosno upisivanje fakulteta. Ipak, za malu zemlju kakva je Bosna i Hercegovina, moramo primijetiti da je broj studenata obrnuto proporcionalan broju univerziteta u ovoj državi. Mladi ljudi kroz studij, osim što usvajaju nova znanja, imaju mogućnosti da se druže sa vršnjacima iz svih dijelova zemlje, primaju stipendiju, povremeno obavljaju studentske poslove, itd. Međutim, veliki je broj studenata koji napuštaju studij prije završetka istog. Moramo konstatirati da su uzroci za ovaj postupak kod studenata brojni, ali jedan od uzroka je svakako nezadovoljstvo opštim stanjem u zemlji.

Veliki broj omladine koja ostaje u okviru bosanskohercegovačkih granica završava studije i kreće u borbu za pronalazak posla. U proteklim godinama stvorila se atmosfera u kojoj prosječna mlada osoba čeka pravi trenutak, kada je finansijski, stambeno, socijalno i zdravstveno stabilan, kako bi se odlučili na brak i formiranje porodice. Premda je, sudeći po svemu navedenom, društveni položaj prosječnog mladog čovjeka u Bosni i Hercegovini težak, mladi nemaju aspiracije za konkretnim promjenama i reformama, a koje bi se ogledale u protestima ili negodovanju.

Na osnovu provedenog istraživanja, gdje smo počeli od problema istraživanja i definirali hipotezu, možemo konstatirati da je naša generalna hipoteza: „Mladi u savremenom bosanskohercegovačkom društvu trpe razne vidove marginalizacije što indirektno dovodi do želje za napuštanjem zemlje“, **potvrđena**, iz sljedećih razloga: kroz odgovore na anketni upitnik, kao i osvrt na teorijske spoznaje, zaključujemo da mladi u Bosni i Hercegovini nisu zadovoljni položajem koji imaju u savremenom bosanskohercegovačkom društvu. Trud i rad koji mladi ulažu kroz život, školovanje, druženje sa vršnjacima i

neformalno obrazovanje ne cijeni se dovoljno, a najbolji pokazatelj toga je nezadovoljstvo koje su ispitanici pokazali odgovarajući na anketna pitanja uglavnom u negativnom smislu po bosanskohercegovačko društvo. Također, komentari koje su ispitanici ostavljali na kraju anketnog upitnika bili su, između ostalog, od omladine koja je već napustila Bosnu i Hercegovinu. Oni savjetuju ostale da učine isto, a prisutni su i komentari onih koji već razmišljaju o takvom koraku, iz različitih razloga. Prema dobijenim rezultatima istraživanja mjerljivo je i vidljivo razočarenje omladine, ali i drugih subgrupa u Bosni i Hercegovini, u gotovo sve društveno političke aspekte bosanskohercegovačke svakodnevnice.

Željeli smo napisati rad potkrijepljen validnim teorijskim informacijama i spomenuti učenja i mišljenja velikih svjetskih i regionalnih sociologa, ali i organizacija. Također, nastojali smo provesti kvalitetno istraživanje i dobiti podatke koji su vrijedni komentiranja i osvrta. Imali smo namjeru potaći vladajuće strukture, kao i pojedince da se iz korijena promijene sve negativne stvari koje utječu na bosanskohercegovačku mladež. Promjene se svakako ne mogu desiti preko noći i toga smo apsolutno svjesni, ali smatramo da zajedničkim radom možemo dobiti pogodno tlo za razvitak potencijala i talenta kojeg imamo u izobilju. Sretni smo što možemo naše istraživanje uporediti sa studijama koje su provedene u Bosni i Hercegovini. Pored toga, ponosni smo na svaki podatak koji smo kroz istraživanje dobili, a svi podaci koji su manje lijepi biće nam poticaj, nada i želja da u budućnosti zajedno, kao društvo, radimo više i učinimo bosanskohercegovačko društvo boljim mjestom za život mladih u svakom pogledu. Svijet zaista ostaje na mladima, ali u okruženju u kojem živimo, moramo individualno graditi bolje okruženje kako bi u konačnici ono bilo povoljnije za kolektiv.

6. Literatura

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021). *Bosna i Hercegovina u brojevima 2020.* [online]. Dostupno na: http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2020_TB_1_BS.pdf [pristupljeno 21. april 2021].
2. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020). *Demografija 2019.*[online]. Dostupno na: http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/DEM_00_2019_TB_0_BS.pdf?fbclid=IwAR2ZVa4P7Rn_kDZRB7spotAtZhcPNM_tA-o6AsltMnqkjT2koNAkt7xHN-E [pristupljeno 19. april 2021].
3. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2019). *Žene i muškarci u BiH.*[online]. Dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/02/Mu%c5%a1karci-i-%c5%beene-u-BIH_2020.pdf [pristupljeno 26. april 2021].
4. Brozek, B. (2009). *Socijalna isključenost u Bosni I Hercegovini iz pogleda zaposlenih I sindikata.* Sarajevo: Friedrich EibertStiftung.
5. Centri Civilnih Inicijativa (2013). *Analiza politika zapošljavanja u Bosni I Hercegovini.* [online]. Dostupno na: https://www.fli.ba/wp-content/uploads/2015/11/Analiza_politika_zaposljavanja_u_Bosni_i_Hercegovini_CC_I.pdf [pristupljeno 24. mart 2021].
6. Despotović, M., Kulić, R. (2010). *Uvod u andragogiju.* Beograd: Svet knjige.
7. Federalni zavod za statistiku (2013). *Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini.*[online]. Dostupno na: http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/?fbclid=IwAR3sjL_asaHDvN0xJAzF3x1RcqP9dKGyb4D2j3D72hbJmu8qlTVhA90QW3k [pristupljeno 21. mart 2021].
8. Halilbašić, M., Domljan, V., Oruč, N., Balavac, M., Kalamujić, N. (2015). *Dijagnoza tržišta rada.* Sarajevo: Ekonomski institut Sarajevo.
9. Ilišin, V., Radin, F. (2002). *Mladi uoči trećeg milenija.* Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
10. Kukić, S. (2004). *Sociologija: Teorije društvene strukture.* Sarajevo: Sarajevo Publishing.
11. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2020) *Hrvatska enciklopedija mrežno izdanje –Dijaspora.* [online] Dostupno na:

https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15119&fbclid=IwAR1SYe7J4keE6KYi1ZHWJTx-5KcA11lazZ6wiD1M8amv2I6wfcTgOdN_rZ[pristupljeno 28. mart 2021].

12. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021) Hrvatska enciklopedija mrežno izdanje – Spol. [online] Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=57482> [pristupljeno 28. april 2021].
13. Musabegović, N. (2008). *Sociologija rada - hrestomatija*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
14. Prpić, K. (1989). *Odliv mozgova : tok i činioci vanjskih migracija znanstvenika : doktorska disertacija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja
15. Šverko, I. (1996). *Neke psihologijske determinante "odljeva mozgova" u Hrvatskoj : diplomski rad*. Zagreb: Filozofski fakultet.
16. Turčilo, L., Osmić, A., Kapidžić, D., Šadić, S., Țiga, J., Dudić, A. (2019). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.
17. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (2010). *Zakon o mladima FBiH*. [online]. Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2010/zakoni/22hrv.html> [pristupljeno 27. mart 2021].
18. Țiga, J., Turčilo, L., Osmić, A., Bašić, S., Džananović Miraščija, N., Kapidžić, D., Brkić Šmigoc, J. (2014). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

7. Prilozi

9.1. Anketni upitnik sa procentima

Želim da Vam se zahvalim na učešću u ovom istraživanju koje se provodi za naučnoistraživačke potrebe. Sudjelovanje u istraživanju je anonimno i dobrovoljno, a pristup Vašim odgovorima će imati samo autor istraživanja.

Molim Vas da pažljivo pročitate upute i na sva pitanja iskreno odgovorite. Ne postoje tačni i netačni odgovori, najbolji odgovor je onaj koji odražava Vaše mišljenje.

Unaprijed se zahvaljujem na izdvojenom vremenu i saradnji.

Hvala na izdvojenom vremenu!

Spol:	
Ženski	80,8
Muški	19,1
Dob:	
14-20	13,8
21-25	41,9
26-30	14,3
31-više	29,8
Stečena stručna sprema	
Osnovna stručna sprema (OSS)	1,8
Srednja stručna sprema (SSS)	46,6
Visoka stručna sprema (VSS – magisterij i doktorat)	51,5
Šta trenutno radite?	
Učenik/ica	4,6
Student/ica	36,0
Nezaposlen/a	9,8
Samozaposlen/a	3,3
Prolazim stručno usavršavanje	1,4

Obavljam povremene poslove	2,2
Rad na pola radnog vremena	2,2
Rad na puno radno vrijeme	40,4
Mjesto prebivališta	
Federacija BiH	97,8
Republika Srpska	2,2
Brčko Distrikt	0
Kanton prebivališta	
Unsko-sanski kanton	1,3
Posavski kanton	0,1
Tuzlanski kanton	2,5
Zeničko-dobojski kanton	7,5
Bosansko-podrinjski kanton Goranjski	0,7
Srednjobosanski kanton	2,5
Zapadnohercegovački kanton	0,3
Kanton Sarajevo	81,1
Kanton 10	0,3
Prema Vašem mišljenju, kakav je društveni status mladih u Bosni i Hercegovini?	
Odličan	0,1
Vrlodobar	1,9
Dobar	19,7
Dovoljan	21,7
Nedovoljan	56,6
Koji je razlog/razlozi zbog kojih mladi sve češće iskazuju želju da napuste domovinu?	
Problemi pri pronalasku posla	89,6
Politička nestabilnost	71,5
Marginalizacija i diskriminacija	42,3
Nekvalitetan obrazovni sistem	55,1
Nekvalitetan zdravstveni sistem	60,5
Neugodna i konfliktna atmosfera	48,9
Žene imaju više problema pri pronalasku posla od muškaraca.	

U potpunosti se slađem	21,9
Slađem se	28,1
Niti se slađem niti se ne slađem	34,9
Ne slađem se	12,6
U potpunosti se ne slađem	2,6
Mladi koji su završili fakultet brđe pronalaze posao od onih koji nisu.	
U potpunosti se slađem	11,6
Slađem se	11,9
Niti se slađem niti se ne slađem	30,1
Ne slađem se	43,3
U potpunosti se ne slađem	3,0
Socijalna isključenost je proces pri kojim se određene osobe odguraju na samu ivicu društva, te ih se iz različitih razloga, sprječava da učestvuju u društvu. Smatrate li za sebe da ste socijalno isključeni u bosanskohercegovačkom društvu?	
Da	22,3
Ne	54,8
Ne znam	22,9
Među mladima u Bosni i Hercegovini prisutna je spolna diskriminacija, kao i rodni stereotipi.	
U potpunosti se slađem	19,7
Slađem se	43,3
Niti se slađem niti se ne slađem	11,0
Ne slađem se	24,7
U potpunosti se ne slađem	1,2
Ŧene u većem procentu napuštaju obrazovanje nego muškarci.	
U potpunosti se slađem	2,5
Slađem se	14,5
Niti se slađem niti se ne slađem	33,9
Ne slađem se	43,7
U potpunosti se ne slađem	5,5
Veći stepen NEFORMALNOG obrazovanja (vještine, znanja i kompetencije koje se stiču dobrovoljno kroz određene projekte, seminare ili edukacije) kod	

mladih u Bosni i Hercegovini omogućava brži pronalazak posla.	
U potpunosti se slažem	18,9
Slažem se	42,2
Niti se slažem niti se ne slažem	21,8
Ne slažem se	13,7
U potpunosti se ne slažem	3,3
Prema Vašem mišljenju, obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini je:	
Veomadobar	1,3
Dobar	17,2
Niti dobar niti loš	30,8
Loš	35,9
Veomaloš	14,8
Neformalno obrazovanje mladih je potrebno jednako kao i formalno obrazovanje.	
U potpunosti se slažem	39,2
Slažem se	48,6
Niti se slažem niti se ne slažem	8,1
Ne slažem se	3,3
U potpunosti se ne slažem	0,7
Prosječnost kod mladih je osobina koja se preferira u bosanskohercegovačkom društvu, a naročito u obrazovanju.	
U potpunosti se slažem	15,6
Slažem se	47,2
Niti se slažem niti se ne slažem	26,8
Ne slažem se	9,6
U potpunosti se ne slažem	0,9
Razlozi zbog kojih mladi ljudi u bosanskohercegovačkom društvu odlažu samostalnost do kasnih dvadesetih godina su:	
Produženo školovanje	36,8
Nemogućnost zapošljavanja	76,4
Nesigurnost u društvu	32,7
Lijenost	34,9
Nedovoljna finansijska sredstva	76,4

Sigurnost roditeljskog/starateljskog doma	38,5
Slobodno vrijeme kod mladih u Bosni i Hercegovini je vrijeme za:	
Internet i društvene mreže	82,1
Druženje sa prijateljima	63,4
Hobije	5,9
Gledanje televizije	8,7
Fizičku aktivnosti sport	10,3
Čitanje knjiga	1,4
Stavovi mladih u Bosni i Hercegovini o LGBTIQ populaciji su:	
Veoma dobri	3,6
Dobri	4,9
Niti dobri niti loši	41,1
Loši	35,9
Veoma loši	14,5

Posveta

Od srca i veliko hvala mojim roditeljima Ameli i Jasminu, sestri Selmi i zetu Mirzi, kao i mom Berinu, na neizmjernoj podršci u svakom životnom trenutku.

Zahvaljujem se mentoru Ameru na trudu, strpljenju i posvećenosti.

Ovaj rad posvećujem Mii i Dinu, mojim najvećim životnim radostima.

Biografija

Džana Olovčić je rođena 19.03.1998 godine u Sarajevu, gdje je završila Osnovnu školu "Grbavica II", a zatim i Treću gimnaziju Sarajevo. Po završetku srednje škole, 2016. godine, upisala je Fakultet političkih nauka u Sarajevu, odsjek Sociologija. Godine 2019. Džana je stekla zvanje Bachelor Sociologije, te se odlučila nastaviti svoje obrazovanje i upisati master studij na istom odsjeku.

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija
Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Džana Olovčić
Naslov rada: „DRUŠTVENI POLOŽAJ MLADIH U BOSNI I HERCEGOVINI –
STUDIJA SLUČAJA KANTON SARAJEVO“
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 67

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

_____

_____